

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

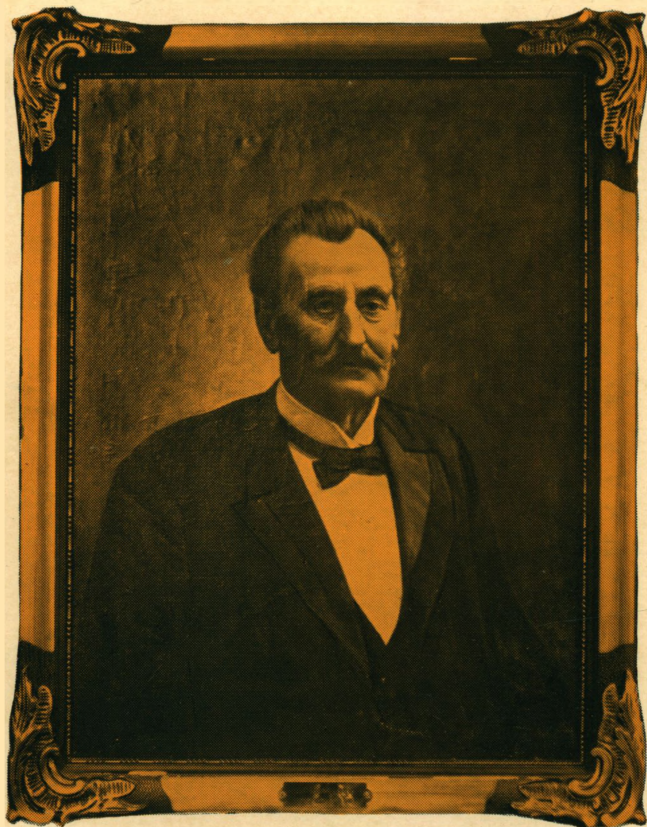
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ERIK G. GUNNERSON

KONCERN-BYGGAREN

A. P. GUNNERSON

A. P. GUNNERSONS HISTORIA

ANDRA DELEN

KONCERN-BYGGAREN

A. P. GUNNERSON

A. P. GUNNERSONS HISTORIA

ANDRA DELEN

av

ERIK G. GUNNERSON

GÖTEBORG

1962

© 1962 Erik G. Gunnerson
Amerikahuset, Göteborg V

Detta bokarbete har tryckts
i en upplaga av 1000 exemplar

GÖTEBORG 1962
ELANDERS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

Denna studie ägnas minnet av

Min Farmor

**FRU ULRIKA LOVISA
JOHANNESDOTTER GUNNERSON**

Född 23/8 1843

Död 17/7 1928

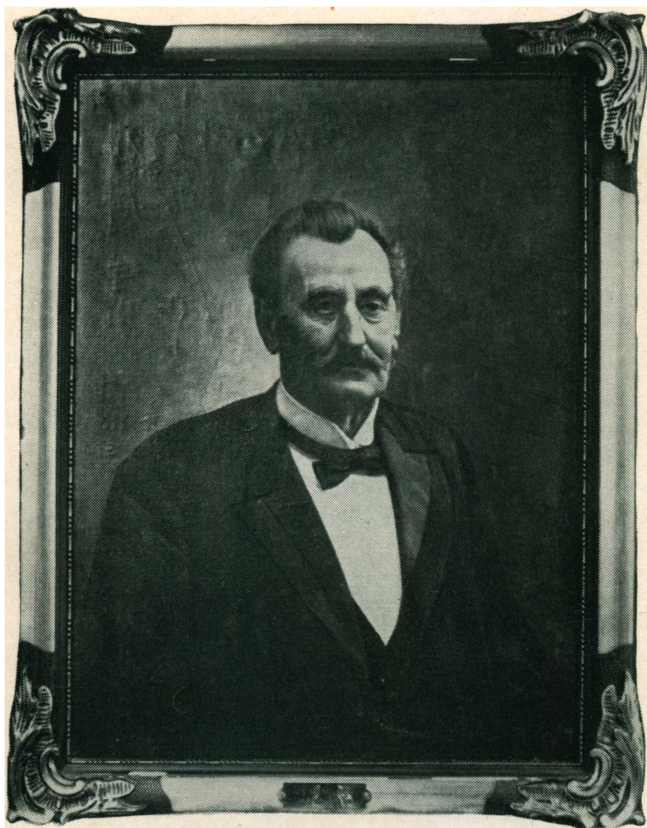
**Från Norrgården i Bäck, Byarums församling,
Östbo härad, Jönköpings län**

Författaren

Motto:

»Sveriges Majestät och Guds kyrka, som därutinnan vilar . . . »

(Ur Gustav II Adolfs ord till Axel Oxenstierna)

A. P. GUNNERSON

Oljemålning 1913 av Prof. Carlo Chiappa, Museo Napoli

Innehållsförteckning

Förord	9
1. Den svenska granithanteringens historia före A. P. Gunnerson	11
2. Upprinnelsen till A. P. Gunnersons granitkoncern	22
3. Den svenska arbetarerörelsens förhistoria	25
4. Den småländska arbetarerörelsen grundlägges av A. P. Gunnerson på värdshuset »Tre Liljor» i Värnamo i december 1880	26
5. Christian IX, Statsminister Estrup och A. P. Gunnerson	39
6. A. P. Gunnersons flank i Blekinge	43
7. A. P. Gunnersons flank i Bohuslän — A. P. Gunnerson & Son	45
8. A. P. Gunnerson associerar med sig omfattande granitintressen	58
9. Sjötransporternas rationalisering	61
10. A. P. Gunnerson — försök till personteckning	69
11. A. P. Gunnerson och Fädernas Kyrka i Sveriges Land	72
12. A. P. Gunnerson-koncernen — grunden för morgondagens europeiska samhälle	77
Källor	81
Namnregister	83

Förord

Mitt förra året utgivna arbete om min Farfar, »Väg- och vattenbyggaren A. P. Gunnerson», har i berörda länder rönt uppmärksamhet. Jag har erhållit ett stort antal tackbrev och recensionerna ha varit välvilliga.

Den vänlighet som jag sålunda rönt har uppmuntrat mig att fortsätta bearbetningen av mitt material och söka föra fram A. P. Gunnersons historia till en helhetsöversikt över hans märkliga levnadsbana.

Denna andra del handlar om uppbyggandet av hans granitkoncern, vilken utgjorde grunden för hans ekonomiska verksamhet fram till 1903, då han började omdana sina intressen till ett samhälle för det ursmäländska fylkeskonungariket Finnvedens vidmakthållande och förkovran. Vidare skall beröras den arbetarörelse som utgätt från A. P. Gunnerson samt hans insats i Danmarks liv i det kritiska skede av Danmarks historia, som präglats av Konung Christian IX och Statsminister Estrup.

Denna andra del anknyter på varje punkt till den första. Den första handlar om A. P. Gunnersons bakgrund i Finnveden, hans ätt och hans fädernegård, hans start i livet som stenhuggare och rälare, uppbyggandet av hans koncern för väg- och vattenbyggnader samt hans jordförvärv i Finnveden. Textens anknytning till föregående del markeras av en romersk etta jämte siffra angivande sida i förra delen.

Utom på företagsarkiv och släkthandlingar bygger denna bok på ett omfattande material, som jag samlat in genom att medan det ännu var tid sända ut frågeformulär samt i samband med mina affärsresor intervjua kolleger ur en gången generation. Jag uttalar mitt varma tack till alla som hjälpt mig genom att lämna uppgifter eller på annat sätt.

Göteborg den 1 oktober 1962

Erik G. Gunnerson

1

Den svenska granithanteringens historia före A. P. Gunnerson

a. Äldre tid

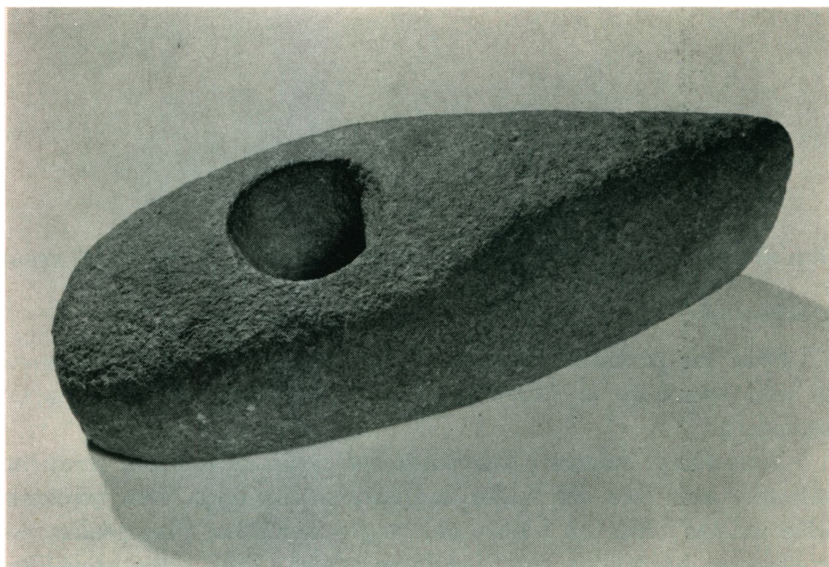
Sten har använts i Norden sedan uråldrig tid och har kommit att giva namn åt de äldsta skedena i vårt lands förhistoriska tid, stenåldern.

Stenåldern indelas i paleolitisk och neolitisk tid, den förra omfattande tiden före och under den sista nedisningen. Den neolitiska tiden indelas i Norden i äldre och yngre stenålder. Stenredskap och gravformer ha tjänat som indelningsgrund. Den äldre stenåldern karaktäriserades av oslipade, den yngre av slipade stenredskap.

Våra germanska förfäder tillverkade sina stenredskap huvudsakligast av flinta och grönsten, medan de i norra Skandinavien och Finland ymnigt förekommande skifferredskapen anses härröra från en särskild arktisk kultur, som uppburits av lappars och finnars förfäder, de s.k. urfinnarna. Dessa ha tidigare varit spridda även i de södra delarna av vårt land. De trängdes av de invandrande germanerna mot norr och öster men höllo sig länge kvar i ensliga skogs- och bergstrakter. Den tidigare uppfattningen, att de givit namn åt Finnveden, har övergivits (I 11).

Inom yngre stenåldern urskiljas fyra perioder: trindyxtiden, döstiden, gånggrifttiden och hällkisttiden. Den första började omkr. 3.500 f.Kr. och under densamma begrovos de döda i jordgravar. De tre senare sluta omkr. 1.800 f.Kr. Under dessa nedsattes de döda i stenkammargravar (megalitiska monument) av de formtyper, som givit dessa tidevarv deras namn. Varje period har för densamma karaktäristiska stenredskap.

Stenen har jämväl förmedlat kännedom om våra förhistoriska fäders levnadsförhållanden. Hällristningarna äro en art av bildskrift. De anses tillkomna i magiskt besvärjelsesyfte. Någon säker tolkning av dem föreligger ej.

Stenyxa

funnen på Fru Ulrika Gunnersons fädernegård, Norrgården i Bäck,
Byarums socken, Östbo härad, Jönköpings län.
Ungefärliga mått: längd 20 cm, bredd 7 cm, höjd 7 cm.
Hålet upptill 4 cm, nedtill 2 cm. Vikt nära 1½ kilogram

Bautastenar restes såsom minne över död man. De hade icke någon inskrift men voro ofta försedda med inristade figurer.

Vår äldsta bokstavsskrift, runorna, inhöggs i sten. Minnesstenar med dylik inskription kallas runstenar. Den äldsta kända i vårt land är Kylverstenen på Gotland från omkr. 400 e.Kr. Från vikingatiden (omkr. 800 — 1066 e.Kr.) finnas talrika runstenar. Den märkligaste är Rökstenen, som påträffats i Östergötland och anses häröra från mitten av 800-talet. Den är av granit och nära fyra meter hög. Den rymmer den längsta runinskriften på sten.

b. Indelning och definitioner

Man skiljer mellan *ambulerande stenhuggeri* och *fast stenhuggeri*. I förra fallet flytta stenhuggarna sina verktyg med sig och tillverka

stenen på användningsplatsen eller så nära denna som möjligt. I senare fallet tillverkas stenen vid ett för varaktigt bruk avsett stenhuggeri och sändes färdig för uppsättning på användningsplatsen.

Med *storsten* menas huggen granit för ingenjörsarbeten såsom kajer, dockor, broar, stenkistor o.d. *Byggnadssten* (finsten) är granit för husbyggnader. Med *kantsten* avses granit för avgränsning av olika banor, t.ex. trottoar och körbana. Dit hör även s.k. flis, d.v.s. långa smala trottoarstenar av granit. *Gatsten* är granit för gat- och vägbeläggning. Man skiljer mellan storgatsten och smågatsten beroende på gatstenens storlek. *Blocksten* är råa, alltså icke förarbetade, granitblock. Här skiljer man mellan poleringsblock och huggblock. De förra avses att förädlas genom slipning, resp. polering. Vad *gravvårdar* är framgår av namnet. *Makadam* är till mindre stycken krossad granit. Krossad granit i mycket små stycken kallas singel.

Inom det fasta stenhuggeriet skiljer man mellan *småbrottssystem* och *storbrottssystem*. Det förra innebär, att stenhuggarna själva såväl uttaga ämnesblocken ur berget som ombesörja förarbetningen. Stenhuggaren är därvid sin egen företagare och säljer stenen till fast pris vid arbetsplatsen. Vid storbrottssystem sker uttagningen av ämnena av en granitfirma, som för detta ändamål håller särskilda dagsverkare. Stenhuggaren har därvid blott med förarbetningen att göra och har status av anställd arbetare.

Med hänsyn till avsättningsområdet fördelar sig granithanteringen på *hemmamarknad* och *exportmarknad*.

Jag övergår nu till korta skildringar av de granitförande landskapens granithistoria före A. P. Gunnerson.

c. *Bohuslän*

A. *Distriktet Malmön* Översten, Friherre Nils Ericson, Sveriges störste järnvägsbyggare, är vida känd för sin monumentala insats i det svenska kommunikationsväsendets historia. Om hans pionjärarbete inom Bohusläns granithantering är talat i I 38 och om A. P. Gunnersons relationer till honom i I 22. Hans insats i granit gällde distriktet Malmön, där den köpmansfirma i Uddevalla, som han vid starten 1842 samarbetade med, fortsatte verksamheten.

B. *Distriktet Hunnebostrand* Johan Petter Mattsson (1835—1905) samt ytterligare tre hemmansägare å tillsamman 3/4 mantal

Ellene Övergård utarrenderade berg till Frans Otto Strömman (1827—1886) i Göteborg. Denne började samma år anlägga stenhuggeri på Ellene. Strömman var född i Marstrand, kom i unga år till Göteborg och ingick i Göta Artilleriregemente, där han avancerade till sergeant. Han deltog som frivillig i danska kriget 1848, anlade vid hemkomsten stenhuggeri i Västerberget nära Göteborg och levererade med framgång granitsocklar och gatsten. Han utvidgade rörelsen och levererade storsten till kajer och kanaler i Göteborg. Till föreståndare i Hunnebostrand förvärvade han Johannes Ohlsson, som 1861 anlagt ett litet stenhuggeri vid Tängen inom Kungshamns socken på Sotenäset i Bohuslän.

1868 sålde Strömman sin affär i Hunnebostrand till pionjären inom Blekinges granithantering F. H. Wolff (I 35, 37). Han fick 10.000 kronor, vilket den tiden räknades såsom bra betalt. Strömman ägnade sig sedan åt trävaruaffärer. (Personalia om Strömman finnas hos Fredberg: Det gamla Göteborg, Göteborg 1919 I s. 407—408.)

Wolff nedlade stenhuggeriet i Hunnebostrand 15/10 1885. I april 1892 såldes detsamma till J. & A. Nielsen i Göteborg, två danska bröder som år 1883 i Sverige grundade en agentur- och köpmansfirma, som huvudsakligast kom att ägna sig åt granit. De voro födda på ön Als i Sønder-Jylland. Fadern Carstin Koch-Nielsen (1815—1902) var köpman och svensk vicekonsul i Sønderborg. Hans firma grundades 1850 och upphörde 1902. Huvudartikeln var trävaror.

År 1884 började J. & A. Nielsen stenhuggeri i blygsam skala å hemmanet Bräcke i Brastads socken av Lysekils distrikt samt utvidgade rörelsen att omfatta stenhuggerier i Lyse, Brastad, Bro, Askum, Tossene och Svenneby socknar, allt i Bohuslän. År 1907 sysselsatte de 550 man.

Ett norskt bolag från Fredrikstad började vid Ramsvik intill Hunnebostrand 1888 och i Svenneröd 1891. Konsul V. E. Mollén i Lysekil, till vilken jag återkommer, började stenhuggeri i Uleberghamn vid Hunnebostrand år 1888.

C. Distriktet Strömstad Det första stenhuggeriet i detta distrikt anlades 1875 i Krokstrand av Konsul Wilhelm Theodor Lundgren (1837—1915) i Strömstad och nedlades efter kort tid. Lundgren var skeppsredare, tobaksfabrikör och järnhandlare samt brittisk, dansk och holländsk vice konsul. I en lång följd av år var han ordförande

i Strömstads stadsfullmäktige och satt i landstinget, varav flera år som vice ordförande. För Strömstads utveckling har han haft stor betydelse.

År 1877 började tysken Georg Lüttensee i Kristiania stenhuggeri i Kjellviken och samma år utsträckte Haldens stenhuggeribolag, Fredrikshald, sin verksamhet till Krokstrand.

År 1881 öppnade två norrmän i Kristiania stenhuggerier på svenska sidan av Idefjorden. De hade börjat sin granitverksamhet i Norge 1878. På 1890-talet övertog den ene kompanjonen företaget ensam och firmanamnet ändrades. Den andre kompanjonen ägnade sig åt fabriksrörelse i hästkosöm och spik.

På 1890-talet växte i detta distrikt upp granitföretag som svampar ur jorden. På grund av trängseln väcktes tanken att köpa upp och slå ihop mindre företag till större enheter, s.k. fusion. Initiativtagare härtill var norrmannen Christian August Krebs, som 1894 bildade De Forenede Stenhuggerier i Kristiania, vilken firma bl.a. köpte Dyne gård i Hogdals socken, vilket skedde 1897. De norska stenhuggerierna sålde Krebs till brittiska intressenter. Av de svenska bildade han med Dyne, Strömstad såsom domicil Aktiebolaget De Förenade Stenhuggerierna. Denna firma upphörde 1914 och uppdelades mellan brittiska, norska och svenska intressen. Fusions-tanken fortsattes av Kuno Petersen, som med domicil i Göteborg startade Aktiebolaget Förenade Granitindustrier. Krebs blev hans ombud i Paris och så småningom köpte Kuno Petersen de svenska stenhuggerier, som Krebs tidigare sålt till utländska intressenter.

Oberoende av tillkomsten av De Forenede Stenhuggerier fortsatte grunderverksamheten även i Strömstad-distriktet.

År 1900 startades Blomsholms Stenhuggerier, Hessel & Co av Carl Oscar Hansson (1847—1923) och hans son Carl Arthur Hessel. Den senare grundade 1902 Bohuslänska Granitkompaniet. Domicil var Strömstad. De båda företagen hade 1907 vardera ca 75 man.

Carl Oscar Hansson var född på Gläborg i Håby socken, Bohuslän. Han började som jordbrukare på fädernegården, förvärvade sedan gården Broberg i Bro socken och köpte 1884 godset Blomsholm med utgården Stene i Skee socken. Han var mycket intresserad av kommunala angelägenheter och invaldes i landstinget 1879, där han så småningom blev ålderspresident. Min Far lärde känna honom under sin tid i landstinget och blev även god vän med sonen.

D. Distriktet Lysekil Berlinfirman Kessel & Röhl grundade på 1870-talet Lyckeby Stensliperi nära Karlskrona och förlade 1875 sin verksamhet till Vånevik vid Påskallavik ej långt från Oscarshamn. Deras disponent under åren 1875—1895 hette Carl Johan Schylander. Han besökte för Kessel & Röhl's räkning i början av 1870-talet Lysekil och fattade stort intresse för bergens i Stångehuvud, vilkas grovkorniga kvalitet var i tidens smak för monument och byggnadssten. 1874 levererade Kessel & Röhl i Stångehuvudgranit ett krigsmonument till Schwerin och detta blev upptakten till stora leveranser, vilka även fortsatte sedan stenhuggeriet i Stångehuvud sålts till en svensk firma. Denna levererade till Wasakyrkan i Göteborg ca 5.000 kubikmeter. Stenhuggeriet inköptes senare av en person, som skänkte området till Lysekils badort på villkor, att någon stenbrytning icke vidare må förekomma där.

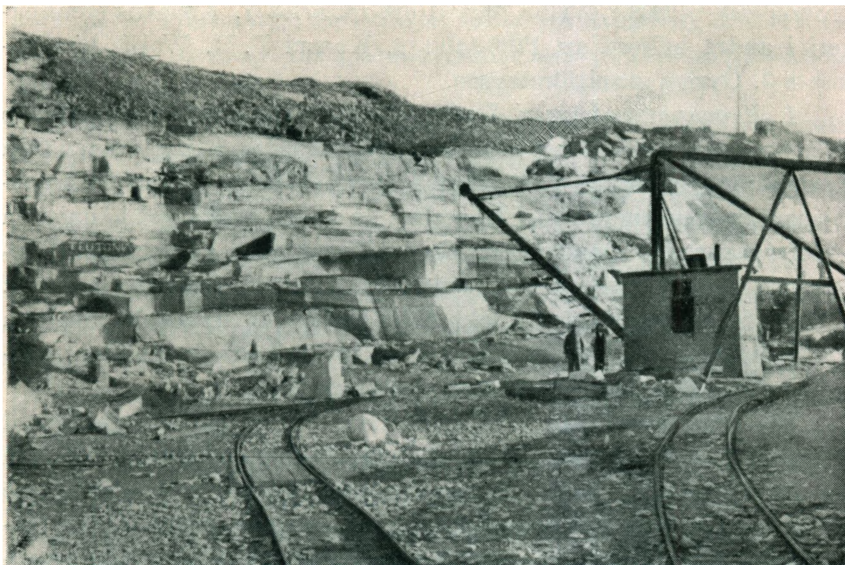
Gatstenshuggningen på Stångenäset kom igång i slutet av 1870-talet. Driften uppsamlades och bragtes till en betydande omfattning av Victor Emanuel Mollén (1858—1907), som 1882 grundade firman V. E. Molléns Stenhuggerier i Lysekil.

Victor Emanuels farfar, konsul John Gabriel Mollén, död 1863, var sjökaptten och slog sig omkr. 1830 ned i Lysekil såsom ombud för ett bolag, som exporterade hummer och fisk. Han var en kraftfull man med stort intresse för allmänna angelägenheter och valdes den 21 april 1839 till ordningsman i Lysekils köping, vilken förtroendepost han innehade i nitton år. På 1840-talet grundade han Lysekils badort (Härom kan läsas i Ernst Hörman: Lysekil.) John Gabriel var vice konsul för Storbritannien.

J. G. Molléns son Benjamin G. Mollén, död 1877, arbetade i Lysekil upp en stor salteri- och skeppsmäklerrörelse och sålde saltad sill bl. a. till Ryssland. Han var vice konsul för flera länder, bl. a. Danmark. Victor Emanuel var son till Benjamin G. Mollén och blev dansk vice konsul efter fadern.

V. E. Molléns granitrörelse var under lång tid en av de största i landet. Han hade inalles bortåt ett trettioåttal stenbrott. Dessa lågo huvudsakligast runt Lysekil samt vid Brofjorden, Åbyfjorden och vid Fjellbacka.

Molléns stora gatstensaffärer finansierades av den tyska bankfirman Leo, Delbrück & Co i Berlin, som samtidigt hade försäljningen för honom i Tyskland. De skötte det mycket bra, men då de krävde

Storbrottet i Skalhamn.

Ägare: Aktiebolaget Gunnersons Stenhuggerier, Lysekil

högre provision kom det till brytning och Mollén skaffade sig annan förlagsman. Denne invecklade sig i terminsaffärer i kaffe, vilka misslyckades, och han kunde icke infria sina åtaganden. Medan Leo, Delbrück & Co hade löst Molléns sikttrattor hade den nye förlagsmannen betalat med accepter och dessa fick Mollén nu själv lösa in. Detta i förening med stora förluster på missriktade rationaliseringar nödgade Mollén att draga sig tillbaka. Hans stenhuggerier i Bohuslän inköptes av Konsul J. G. Gunnerson, varom mera nedan.

Som tidigare nämnt började J. & A. Nielsen i Bräcke 1884. År 1885 började Flensburgfirman Nic. Petersen Jun. i Hjelmedal.

d. Blekinge

Medan den bohuslänska granithanteringen naturligen grupperar sig efter länets fyra huvuddistrikt, vinnes för Blekinges vidkommande den klaraste översikten genom att behandla granitföretagen i

kronologisk ordning. Vi ha därvid att redovisa 1. Kronans stenhuggeri i andra hälften av 1700-talet 2. Konsul F. H. Wolffs pionjärinsats 3. Övriga granitföretagare.

1. *Kronans Stenhuggeri*. Under andra hälften av 1700-talet anlade Svenska Kronan ett mönsterstenhuggeri på Tjurkö, 5 km sjövägen från Karlskrona. Genom en 1786 offentliggjord skildring av fortifikationslöjtnanten Erasmus Gabriel Henschen ha vi en ganska god kännedom om ifrågakvarande stenhuggeri. Fransmännen voro svenskarnas läromästare i stenhuggning och verktygen voro av franskt ursprung. Man hade emellertid även sökt tillgodogöra sig inhemska rön och funnit hälsingarnas stenhuggning särskilt värd att framhållas. Rytmen i deras slag hade man funnit beaktansvärd.

Ett arbetsavtal från 1774 avskaffade daglön och införde ackord och man upprättade tabeller över arbetsförtjänst och arbetsprestation för att kunna följa produktionsresultatet. Premier utdelades till de flitigaste. De, som icke kunde hålla den fordrade minimitakten, betraktades som försumliga och jagades skoningslöst bort. Om någon blev sjuk under det han var anställd vid dockbyggnaden, skulle han ha rätt till understöd efter vissa fastställda grunder, men denna förmån motverkades av bestämmelsen, att den som angav sig vara sjuk utan att vara det, skulle köras bort. Detta innebar i praktiken, att stenhuggarna voro hänvisade till arbetsbefällets godtycke.

Den militära nödvändigheten att få örlogshamnen färdig så snabbt som möjligt ledde till en högeffektiv organisation av stenhuggeriet, men den fasta stenhuggeriformen kom samtidigt att verka avskräckande på stenhuggarna, som föredrogo den ambulerande typen eller att arbeta i s.k. småbrott.

2. *Konsul F. H. Wolffs pionjärinsats*. Om Wolff är talat i I 35, 37. De största svårigheterna för Wolff under de första åren var att skaffa arbetare. Han kunde blott få ihop ett mindre antal fria stenhuggare. I övrigt använde han tvångsarbetare, dels från Kronoarbetarskåren, dels straffångar från Karlskrona.

Kronoarbetarskåren hade inrättats 1842. Den var en under fängvården ställd militärisk organisation för att omhändertaga och sysselsätta lösdrivare, bl.a. ur rullorna strukna soldater. För de sistnämnda bildades 1872 en särskild organisation, som hette disciplinkompaniet, vid vilket ur rullorna struket värvat manskap fick uttjäna sin återstående kapitulationstid. Under år 1872 förlades disciplinkompaniet

kort tid till Tjurkö men förflyttades sedan till Karlsborg och därifrån till Varbergs fästning. Disciplinkompaniet indrogs 1897. Kronoarbetsskåren upphörde 1885.

På hösten 1872 flyttades Kronoarbetsskåren till Tjurkö och sysselsattes med stenhuggning för Wolffs räkning.

Wolff hade hittills företrädesvis sysslat med storsten. För att driva upp tillverkningen av gatsten införskrev han 1877 omkring 100 stenhuggare med familjer från Scherding i trakten av Linz i Bayern. Dessa medförde för Sverige nya verktyg och arbetsmetoder. De inkallade arbetarna började lära upp svenska stenhuggare och nyrekryteringen tog fart. Från Tjurkö spredos sedan gatstenshuggare till andra stenhuggeridistrikt och Tjurkö kan kallas den svenska gatstensindustriens vagg.

År 1878 utgjorde hela arbetsstyrkan på Tjurkö 500 man, därav voro 340 från Kronoarbetsskåren. Enligt anteckningar från 1874 och 1881 exporterades hela Wolffs produktion av huggen sten till Tyskland. Sedan Wolff fått upp sin gatstensproduktion, åtog han sig i Tyskland på entreprenad sensättning av gator. År 1872 bildade Wolff tillsammans med S. G. Nilsson och Kraak ett bolag för stembearbetning men utlöste snart sina kompanjoner, Nilsson 1874 och Kraak 1876, varefter han drev affären ensam till sin död. Hans närmaste man på kontoret hette C. Herman Sjögren. Åren 1873—75 var förut omnämnde Carl J. Schylander föreståndare på Tjurkö och efter honom Carl G. Sommar. Wolff drev i de flesta av Blekinges kustsocknar, från Torrum i öster till Mjällby i väster.

3. *Övriga granitföretagare.* År 1875 anlades av en kapten Abr. Blix ett mindre stenhuggeri på Almö i Förkärla socken och från ungefär samma tid daterar sig Elmviks stenhuggeri, som låg på Aspö. Bortsett härifrån och från en del fria stenhuggare, som sålde gatsten till skeppare, funnos före A. P. Gunnerson blott tre av Wolff oberoende granitfirmor i Blekinge.

På Sternö anlades 1880 ett stenhuggeri av dansken N. K. Rygaard. Firman drev till hösten 1888. Det gick dåligt för honom, vilket ledde till att hustrun övertog rörelsen och drev i eget namn i flera år. Hon hette Dagmar Rygaard. Rygaards inspektor hette Julius Gad. Firman köptes sedan av A. P. Gunnerson med Gad såsom föreståndare. Sedan Gad övergått till blocksten upptog A. P. Gunnerson den i del I sid. 37 omnämnde bornholmske skutskepparen samt sände sin

son J. G. Gunnerson till Sternö för att anlägga ett för tidens förhållanden modernt stenhuggeri.

1881 bildades Ronneby stenhuggeribolag, Ronneby. Disponenten hette Carl Holm. Företaget tillverkade gatsten, kantsten, gravvårdar och storsten för hamnbyggnader.

1883 grundade Carl Magnusson en granitfirma. Stenhuggeriet hade han på Sandvik nära Karlshamn. Det gick dåligt för honom, vilket ledde till att hans hustru övertog rörelsen och drev i eget namn. Hon hette Augusta Magnusson. Firman köptes av brännvinskungen L. O. Smith. Jag återkommer till denne.

e. Halland

Impulsen till grundandet av den halländska granithanteringens kom från Danmark. I mitten av 1850-talet kommo danska skeppare till Varberg och hade med sig prover på gatsten. De meddelade, att behov av granit för danska gatubyggnader förelåg och förhörde sig, om de kunde räkna med leveranser från Varberg. Saken väckte stort intresse hos ortsbefolkningen och tillverkningen av gatsten i enlighet med de lämnade provena igångsattes.

Den firma, som fortsatte den på friherre Nils Ericsons initiativ tillkomna stenhuggerirörelsen på Malmön i Bohuslän (I 38), utsträckte nu sin verksamhet till Varberg och förhyrde livstidsfångar från Varbergs straffängelse. År 1873 uppgick antalet med stenhuggning sysselsatta fångar till omkring 300. Då straffanstalten i början av 1880-talet flyttades från Varberg, utfördes arbetet i stenbrotten av det till Varberg förlagda disciplinkompaniet. Även fria arbetare sysselsattes, ehuru i mindre omfattning. Då disciplinkompaniet 1897 indrogs, reducerades granitrörelsen i Varberg betydligt.

Det viktigaste granitdistriktet i Halland blev Halmstad-trakten. Då skeppare, som gingo med virke till Danmark, upptäckte att gatstenen vann lönande avsättning, styrde de om att gatstensproduktion igångsattes i Söndrum, Skallen och Stensjö. Då efterfrågan stadigt steg, togos undan för undan även andra bergområden i bruk. Skepparna köpte stenen fritt inlastad ombord i sina fartyg och vid stenens försäljning i Danmark gjorde de sig god vinst utöver frakten. Även stenhuggarna förtjänade efter tidens förhållanden bra, vilket ledde till att alltflera slog sig på stenhuggning. Superiet var emellertid

mycket svårt beroende på att skepparna hade med sig danskt brännvin, som de sålde fatvis. Detta gjorde, att de bättre elementen bland stenhuggarna flyttade till de mera avlägset liggande bergen i Ågarp och Tiarp, varifrån stenen efter häst kördes till Halmstad.

Ryktet om de lönande gatstensaffärerna spred sig snart till Tyskland och så började tyska skeppare söka sig till Halmstad och av de fria stenhuggarna köpa upp gatsten. Denna fraktades till orter i Schlesvig och Holstein samt till platser vid Elbe.

Köpmän i Halmstad började nu intressera sig för saken och funno, att en större affär skulle kunna upparbetas. Så bildades år 1875 Halmstads Stenhuggeri Aktiebolag, Halmstad, ur vilket företag sedan Skandinaviska Granit Aktiebolaget utgick. Den förste disponenten hette Reis. Han efterträddes i början av 1880-talet av Fr. E. Bismarck och i andra hälften av samma årtionde blev Carl Bismarck chef. Aktiekapitalet var 50.000 kr. Det ökades sedermera och var i slutet av seklet det femdubbla.

Halmstads Stenhuggeri Aktiebolag förvärvade ensamrätten till stenbrytningen i alla berg belägna å Söndrums, Eketångas och Trotta-bergs byars utågor och kom därigenom över de områden, där de flesta stenhuggarna funnos. Härigenom utestängdes de svenska skepparna från förtjänst från Söndrum och de drogo sig då norrut till bergen i Steninge samt förut nämnda Skallen och Stensjö, ävensom till Falkenbergstrakten. De tyska skepparna köpte av Halmstads Stenhuggeri Aktiebolag.

Sedan firman Nic. Petersen Jun. i Flensburg blivit ombud för Halmstads Stenhuggeri Aktiebolag utökades affärerna betydligt. Även kantsten togs upp. Produktionen gick huvudsakligen till Berlin och Hamburg. Företaget gynnades i många år genom att det fick leverera skrotsten i stora massor till Halmstads hamnbyggnader. När dessa leveranser upphörde och man utan ersättning måste undanskaffa stenavfallet, fördyrades produktionskostnaderna och företaget kunde icke konkurrera med distrikt, där stenen var lättare åtkomlig än fallet var i Söndrum. Bolaget tog då upp byggnadssten, men det slog mycket illa ut och i början av 1894 var större delen av aktiekapitalet förbrukat.

Bolagets samtliga egendom köptes då av Nic. Petersen Jun. Vid överlåtelsen drev bolaget nästan enbart i Söndrum. Alla övriga stenhuggerier i Halmstadstrakten lämnade sin produktion till skep-

pare. Nic. Petersen Jun. strävade att med maskinella anordningar förbilliga driften. Firman utvidgade stadigt sin verksamhet och hade år 1903 förvärvat praktiskt taget alla stenhuggerier i Halland söder om Falkenberg.

Det stora handelshuset Nic. Petersen Jun. var (I 39) associerat med Granitgruppen A. P. Gunnerson. Jag återkommer härtill i kapitel 8.

f. Övriga landskap

I Uppland finnas vid Vätö stenhuggerier, som haft export. Från Skåne har stor export skett av blocksten, främst svart granit. Exportduglig dylik finnes även i Småland. Om Kessel & Röhl's verksamhet i Vånevik är redan talat. Den främsta stenhuggerifirman i Småland bildades av tidigare nämnde Carl J. Schylander. Hans firma hette Carl J. Schylanders Granitaktiebolag och hade stora stenhuggerier vid kusten i Kalmar län. Domicil var Oscarshamn. Huvudbrotten voro Uthammar, Hålvik och Flivik. Carl Johan Schylander (1848—1944) var född i Karlskrona Amiralitetsförsamling och inträdde tidigt i Wolffs tjänst. Sedan övergick han till Kessel & Röhl. Sin egen firma bildade han 1895. Ett gott stöd hade han i v. konsul Gustaf L. Wijkström i Oscarshamn, vilken inträdde i styrelsen. Firman såldes 1917 till Kuno Petersen i Aktiebolaget Förenade Granitindustrier, varvid Schylander fick pension.

2

Upprinnelsen till A. P. Gunnersons granitkoncern

Upprinnelsen till A. P. Gunnersons granitkoncern är hans arbete som stenhuggare och rallare på Södra Stambanan 1855 (I 22), där sammanträffandet med den sex år äldre stenhuggarekollegan och landsmannen från Finnveden Carl Johan Jehander haft stor betydelse. Då denne 1858 antogs till brobyggmästare vid Statens Järnvägsbyggnader och byggde broar mellan Malmö och Nässjö, fick A. P. Gunnerson inblick och erfarenhet i huru detta tillgick. De båda smålänningarna gjorde gemensamt viktiga insatser för att arbeta fram den ambulera-nde stenhuggeriformen för de behov, som järnvägsbyggandet ställde.

Samarbetet vidgades, då Jehander 1867 blev byggmästare och A. P. Gunnerson förman vid sprängningsarbetena å Södertunneln i Stockholm (I 26).

Om A. P. Gunnersons år som rallare i Tyskland var vid förra delens utgivande ingenting känt utom storleken av det obetydliga belopp, som han hade vid återkomsten till Danmark (I 28). Numera är därutöver känt, att han under sina år i Tyskland arbetat i Schlesvig.

För något år sedan kom det till min kännedom, att Jehanders dotter Doktorinnan Ørum är i livet, vid god vigör och bosatt i Köpenhamn. Genom bemedling av svenske ambassadpastorn därstädes har Doktorinnan Ørum så långt hon kan erinra sig fyllt i ett frågeformulär, som jag sänt henne, samt i separat brev lämnat ytterligare upplysningar. Uppgiften i en nekrolog, att Jehander efterlämnat memoarer, är icke riktig.

Carl Johan Jehanders far dog, då Carl Johan var barn. Modern gifte om sig. Jehander är styvfaderns namn. Som nämnt i förra delen (I 22) var Carl Johan född i Långaryds socken, Västbo härad av Finnveden. Doktorinnan Ørum vill erinra sig, att gården hette Krågshult och att Carl Johans far hette Karlsson. Carl Johan är begravd på Nya Kyrkogården i Stockholm. Han hade sex barn, varav två söner; den äldste, Severin Jehander, var anställd som ingenjör vid faderns järnvägsbyggnader, den yngre sonen var student och dog vid 21 års ålder. Alla döttrarna blevo bra gifta. Doktorinnan Ørum är yngsta barnet.

Carl Jehander var djupt religiös och lekmanapredikant. Någon särskild sekt tillhörde han icke. Han har predikat i Svenska Kyrkan, Evangeliska Fosterlandsstiftelsen och i Jönköpings Missionsförening. På sitt gods Hörle Bruk ordnade han en gång vid midsommar ett missionsmöte, som varade i två dagar. Härvid predikade både präster och predikanter.

Jehander var nykterhetsman, men det var han icke från början. Doktorinnan Ørum skriver till mig härom följande:

»Hur min Far blev nykterhetsman berättas — På den tiden voro rallarne icke gott kända. Min Far satte en ära i att ha en god stab och då en rallare flera gånger i fullskap ställt till spektakel kallade min Far honom till sig och förebrådde honom. Då sade rallaren — Ingenjören dricker fina viner, det blir man icke så lätt full av, men jag har icke råd att dricka annat än bränvin. Då sade min Far 'Om du lovar mig att icke mera dricka bränvin så lovar jag dig att icke mera dricka vin.'. Bägge höll sitt ord . . »

CARL JEHANDER

Då jag på sin tid meddelade Statens Järnvägars Bibliotek, att jag icke kunnat påträffa någon annan bild av Jehander än en pennteckning, gjorde man en undersökning och fann ett fotografi i Statens Järnvägars Museum, varifrån man sände mig en kopia. Jag återgiver samma ovan.

Beträffande A. P. Gunnersons förmodade s.k. parter i vissa av Jehanders järnvägsbyggen (I 41) föreligger sedan förra delen icke något nytt, men i Östbo och Västbo domsagas arkiv har påträffats ett protokoll (av den 20 december 1901), där man får en förteckning över banker, som finansierat Jehander. Jag upptager dem nedan i den ordning de återfinnas i protokollet: Upplands Enskilda Bank, Stockholms Enskilda Bank, Smålands Enskilda Bank, Aktiebolaget Arbetareringens Bank, Aktiebolaget Föreningsbanken, Nordiska Kreditbanken, Göteborgs Enskilda Bank, Kristianstads Enskilda Bank i Stockholm, Ak-

tiebolaget Bollnäs Folkbank samt Smålands m.fl. provinsers hypoteksförening i Wexiö.

Undersökning av Jehanders förbindelser med dessa bankföretag kan kanske giva uppslag, som kan leda till ökad klarhet i relationerna mellan de båda småländska järnvägsbyggarna A. P. Gunnerson och Carl Jehander.

3

Den svenska arbetarerörelsens förhistoria

Enligt vedertagen uppfattning är den svenska socialdemokratien av proletärt ursprung och började med »Mäster» August Palm (1849—1922), som startade sin agitation 1881.

Detta är fullständigt felaktigt. Den svenska socialdemokratien är äldre än Palms politiska verksamhet och har sitt ursprung hos burget och högt bildat borgerskap, som kommit på kant med Kyrkan. Med fransk-tyska kriget 1870—1871 hade den kristna religionen för Europas vidkommande överlevt sig själv. Ideellt sinnade människor behövde något att sätta i stället och det var så socialismen fick sin chans på det högre planet.

Jag har haft äran känna en av de första, låt mig kalla honom Dr X. I ett tiotal år språkades vi vid om den första socialismen i vårt land. Med värme talade han om sina vänner, främst August Strindberg.

Socialismens misslyckande gick Dr X djupt till sinnes och han var kanske den förste som insåg socialismens kunskapsteoretiska konsekvenser, vilka korteligen kunna uttryckas så, att själarna häktas ihop med de döda banorna i universum.

Grundfelet med socialismen är dess ensidiga materialism. Om man gör materien till enda princip, så spinner själslivet upp sig kring materien. Själens mekaniseras. När bindningarna blivit så hårda, att de icke längre gå att upplösa, föreligger vad protestantisk teologi av de gamla fina årgångarna beskrev såsom andlig död. Den i anden döde har upphört att vara människa och blivit en robot.

Sverige har tre grundläggande arbetarerörelser, den socialdemokratiska med Hjalmar Branting som huvudperson, den småländska

(konservativa) med A. P. Gunnerson som huvudperson och den liberala (ringrörelsen) med L. O. Smith som huvudperson.

*

Till A. P. Gunnersons arbetarerörelse återkommer jag i nästa kapitel.

*

Lars Olsson Smith (1836—1913) grundade 1859 Reymersholms spritförädlingsverk i Stockholm och behärskade för en tid spritbranschen. Han tjänade sig från djup fattigdom upp till legendarisk rikedom och stort samhällsinflytande.

På gamla dagar överlät han sin sprithantering på sin äldste son, gifte om sig med en ung dam och bosatte sig i Paris, där han ägnade sig åt internationell bankirverksamhet av mångskiftande slag från guld- och diamantgruvor i Transvaal i Sydafrika till statslån åt Kina och Japan. Yngre sonen fick övertaga L. O. Smiths stenhuggerier. Min Far och den yngre sonen voro kolleger och goda vänner.

L. O. Smiths arbetarerörelse hade kort livslängd (1883—1886). Jag behöver icke ingå på hans arbetarerörelse, de s.k. ringarna, då den är tillfredsställande skildrad i uppslagsböcker och i Walter Sjölin's källförteckningen redovisade arbete. Även om mera material skulle framkomma och skildringen därigenom kunna vidgas, så kommer icke helhetsbilden att ändras. L. O. Smiths arbetarerörelse tillgick på så sätt, att han av sina spritvinster återbetalade viss del att användas till arbetarnas fromma enligt en av L. O. Smith uppjord plan.

4

Den småländska arbetarerörelsen grundlägges av A. P. Gunnerson på värdshuset "Tre Liljor" i Värnamo 1880

I förra delens kapitel 7 (I 23 ff) är A. P. Gunnersons tid som självägande bonde 1863—1866 skildrad, huru han med de pengar han själv sparat och med de 2.000 Riksdaler han ärvde efter sin far köpte Westhorja Norrgård intill Värnamo. Han var då 24 år. Av det nya material,

Värdshuset »Tre Liljor» i Värnamo där Den Småländska Arbetarerörelsen grundades
av A. P. Gunnerson år 1880

som bragts i dagen, kan nu fastställas, att han under sin tid mellan 16 och 24 år såsom stenhuggare, rallare, mjölnare och kreaturshandlare sparat samman 2.400 Riksdaler.

Westhorja Norrgård var Ett Mantal frälsehemman. De protokoll, som jag nedan bygger på, finnas i arkivet hos Östbo och Västbo Dom-saga och refereras i det följande med beteckning ÖVD samt datum.

Av fastebrevet den 15 nov. 1860, nr 126, framgår att löjtnanten G. Stiernclou Lillienberg försålt Westhorja Norregård till kassören G. Kjellsson, vilken i sin tur överlätit fastigheten på löjtnanten C. G. Muhl.

C. G. Muhl (1805—1873) tillhörde en adlig ätt från Livland. En förfader har varit överste och kommandant i Narva i Estland. C. G. Muhl var stor possessionat i Halland, där han ägde gårdarna Öströo, Ottersjö och Klev på sammanlagt ca 1.350 hektar. Godset Klev hade han byggt upp själv. Det var ca 730 hektar.

Av lagfartsprotokollet ÖVD 23/9 1863 framgår att Muhl sålt hemmanet till A. P. Gunnerson för en köpeskillning stor 22.400 Riksdaler

enligt köpekontrakt av den 29 november 1862. Härvid övertog A. P. Gunnerson betalningsansvaret för en inteckning å 10.000 Riksdaler gällande en skuldsedel, som Muhl den 7 april 1859 lämnat Lillienberg att betalas »ett och ett halft år der efter dato med sex månaders uppsägning» (ÖVD 9/9 1865).

Det var denna inteckning, som senare skulle börja spöka och sätta en lavin i rullning. Den var ställd till innehavaren. Innehavare var enligt anteckning vid Östbo häradsrätt den 19/9 1859 kammarjunkaren A. Lagerbjelke. Denne var död då, varför hans sterbhus måste ha avsetts. Enligt Konungens Befallningshavandes utslag den 17 dec. 1864 har »på ansökan av Lagerbjelke gäldenären ålagts betala ifrågavarande 10.000 Riksdaler jemte 6% renta derå från den 7 April år . . . . » (ÖVD 9/9 1865).

Förenämnde Lagerbjelke — han var friherre och hette i förnamn Adolph — hade, då reversen presenterades till betalning, varit död i tio år. Han avled i Wien 1855, där han var attaché vid Kungl. Maj:ts Beskickning vid Kejsarliga Österrikiska Hovet.

*

Sin finansierings-verksamhet började A. P. Gunnerson vid 22 års ålder, då han tecknade borgen på en skuldsedel av den 13 maj 1861 utställd av Johan Johannesson i Bro på 500 Riksdaler. Med dessa pengar kunde bonden sätta i stånd sin kvarn, varefter A. P. Gunnerson arrenderade den.

På sin sida hade A. P. Gunnerson spetsarna av allmogen i Berga, Wittaryds och Byarums socknar. Dessa försågo honom i de många företag han satte igång med reverslån och borgen. Hans närmaste medarbetare var Farmors äldste bror, Peter Alexander Johannesson i Bohult. Han var född 1831, kallades »Allek» och emigrerade sedan till U. S. A., där han efter ett tiotal år dog ogift och efterlämnade omkring ett tusen kronor, som hans far ärvde. Fru Ulrika Gunnersons yngste bror Anders Justus, född 1848, reste till U. S. A. tidigare än brodern »Allek». Han uppgives ha stupat i början av 1870-talet i strid med indianer.

Det kan nämnas, att en av A. P. Gunnersons drängar på Westhorja hette Nils Swensson och hade i kontant årslön 100 Riksdaler samt

att »Herr Prosten och Ordensledamoten A. Lundholm» åtnjöt »tionde och öfrige pastoralier af 1 mantal Westhorja Norregård».

Huru sammanbrottet på Westhorja skedde för A. P. Gunnerson är skildrat i första delen. Allmänt prisfall ryckte undan grunden för kalkylerna. Den presenterade inteckningen ledde till exekutiv försäljning av gården. Den gamla ägaren — Muhl — inropade gården på offentlig auktion den 25 januari 1866 för 12.600 Riksdaler Riksmünt. Man kan läsa härom i Östbo lagfartsprotokoll av den 10 december 1866, nr 129.

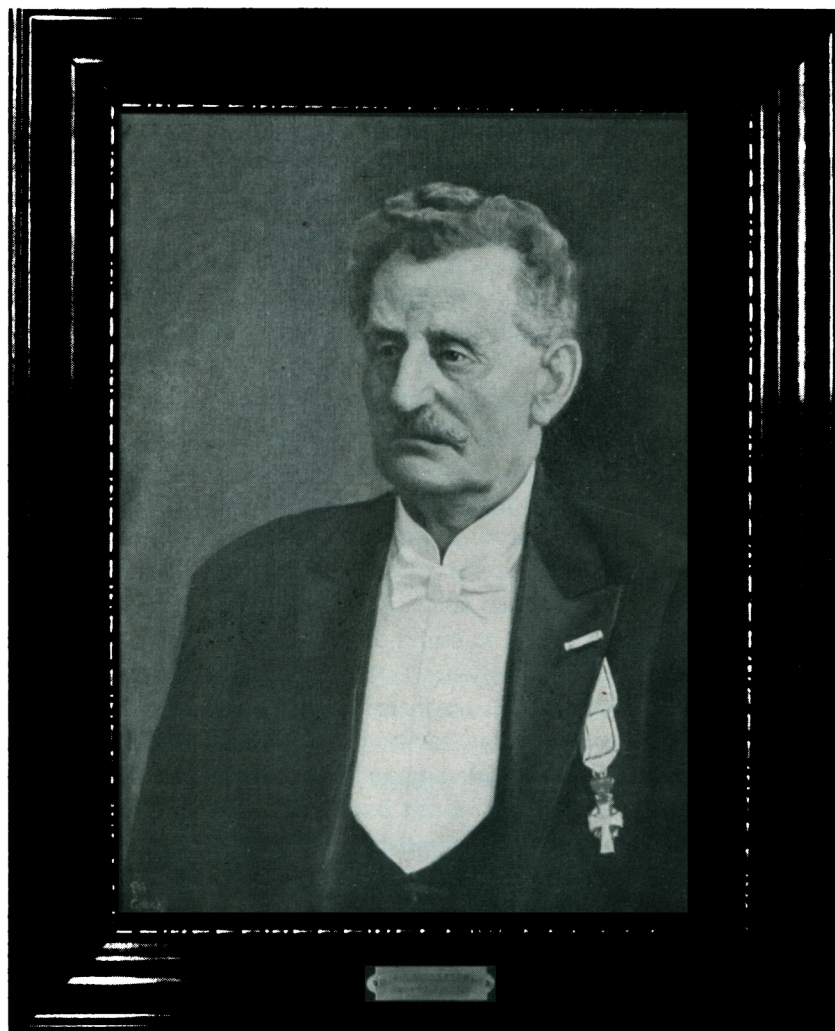
Muhl hade av A. P. Gunnerson erhållit i likvid för gården 22.400 Riksdaler (ÖVD 23/9 1863). Inteckningarna gick på 18.000 Rd Rmt, varav han höll de övre 8.000 själv. Effektivt har Muhl, bortsett från räntor, erhållit Rd Rmt 4.400, alltså allt som Farfar ärvt och själv förvärvat. Härtill kommo alla förbättringarna på gården.

Genom kraftfullt ingripande av Farmors far, Kyrkovärden Johannes Johannesson i Bäck, Byarums socken, ordnades det hela upp. Farmors far var en mycket myndig man. Han var den främste bonden i Byarums socken. Om honom berättade allmogen, att han var född med »segerhuva» och att han var utrustad med en »spiritus», som bar till honom pengar, medan han sov.

A. P. Gunnerson erhöll anstånd med räntebetalningarna på inteckningarna fram till den 14 mars 1867. Om han då kunde, resp. ville återtaga betalningsansvaret för inteckningarna skulle gården återgå till honom. Vidare hade Muhl en revers på 450 Rd, förmodligen gällande upplupna räntor. Muhl nöjde sig med fjärdedelen härav.

A. P. Gunnerson fick lämna allt han ägde men befriades från ytterligare skuld och kunde ograverad börja på nytt. Hans nettoskuld utgjorde 2.600 Riksdaler, vilket avskrevs. Vid denna tid gällde ännu bysättningslagen. Den hade helt förlorat sitt ursprungliga syfte men kunde ännu ha någon betydelse i fall då gäldenär hade burgna anförvanter.

Kyrkovärden Johannes Johannesson hade klarat ut sin måg men han hade gjort för tidens förhållanden bland allmogen stora förluster på honom. Främst hade han förlorat vad Farmor fått i hemgift, 2.000 Riksdaler. Sin utstyrsel hade hon vävt och sytt själv. För ingredienserna, i den mån de behövt köpas, hade hennes far lagt ut 385 Riksdaler och 50 öre. Vidare hade Kyrkovärden stått i borgen för sin måg på 1.000 Rd och fått lägga ut detta. Mindre utlägg belöpte sig till 315

A. P. GUNNERSON

Postum oljemålning 1932 av Elis Åslund

Fru ULRIKA GUNNERSON

Rd 95 öre. Optionen i gården var värd 4.400 Rd plus värdet av det arbete A. P. Gunnerson nedlagt. A. P. Gunnerson hade ingen möjlighet att utan sin svärfars hjälp utnyttja optionen och lämnade Westhorja såsom vi sett i förra delen, kapitel 8.

Mellan Kyrkovärden och Muhl kom en uppgörelse till stånd, enligt vilken Kyrkovärden avstod från optionen mot att Muhl betalade Kyrkovärden de 4.400 Rd, som A. P. Gunnerson kostat på gården av egna medel. Det arbete han nedlagt gick icke att få något för. Kyrkovärden lyckades sålunda få tillbaka vad han lagt ut plus räntor, men han hade förlorat förtroendet för sin måg och ville icke hjälpa honom mera. Farmor och hennes barn hade han tagit till sig och han krävde skilsmässa. Det ville varken Farfar eller Farmor, men de hade icke något val. Skilsmässan ordnades av Nämndemannen och Kommunalordföranden Peter Gudmundsson (1824—1902). Hans gård låg i Svenarums socken och hette Lekeryd men kallades i dagligt tal »Lökrö».

Skilsmässa kom till stånd enligt skilsmässodomen, som är utfärdad 1874, varvid Farmor »fått sig tillerkänd hela det gemensamma boet» (Citat ur bouppteckningen av den 14 dec. 1915 efter A. P. Gunnerson).

Farfar hade kommit bra igång men någon nettobehållning fanns icke i boet och Farmor fick sålunda ingenting. När Farfar senare

Kyrkovärden JOHANNES JOHANNESON
(sittande den andre från vänster)

Längst till vänster sitter hans son Johan i Mellangården i Bäck, nummer tre från vänster sittande är Johan i Västergården gift med hans brorsdotter Ulla och längst till höger sittande är Johannes i Sörgården, hans äldste brorson. Stående längst till höger hans brorson Alfred, som ägde Vaggeryds kvarn. I mitten står hans sondotters man Kyrkovärden Karl Andersson i Norrgården. Stående längst till vänster är en snickare vid namn Johan Karlsson. Han är icke släkt med Bäckaborna. — Fotografiet är taget 1895. Johannes Johannesson var då 84 år

kunde, lät han genom bank till Farmor utbetala kr 5.000:—. Som jämförelse kan nämnas, att Farmors hela arvslott efter sina föräldrar icke torde ha överstigit kr 4.000:—.

*

I förra boken om A. P. Gunnerson är skildrat de ofantligt hårda öden han hade att genomgå under det närmaste årtiondet efter Westhorja, huru han härdade ut i alla skiften, återkom till Småland såsom storman, huru han betalade den gamla skulden på 2.600 Rd med

räntor och räntors räntor, sammanbjöd till det stora kalaset på värds-
huset »Tre Liljor» i Värnamo och kort tid därefter, den 10 dec. 1880,
köpte det historiska godset Erikstad.

A. P. Gunnerson var nu åter bygdens store son. I alla skikt av
allmogen fylkade man sig om honom för att njuta gott av hans starkt
expanderande ekonomiska verksamhet. Någon skillnad mellan jord-
brukare och arbetare förekom icke. Alla som kommo ur allmogen
räknades till allmogen.

Då A. P. Gunnerson nu fått igång en god affär som stenentre-
prenör och väg- och vattenbyggare, var det helt naturligt, att de
gamla vänner, som samlats på »Tre Liljor», för sina närstående ville
ha plats hos A. P. Gunnerson som stenhuggare eller rallare. Härige-
nom uppstod en kader arbetare, som med hänförelse slöt sig till
A. P. Gunnerson, räknade hans framgångar som sina egna och förde
hans intentioner vidare.

Som vi sett i förra delen (I 17) gick A. P. Gunnerson under det
år han fyllde sexton år i skola sex veckor, den enda skolutbildning
som han under hela sitt liv åtnjöt, samt att han efter skolkursen av
sin mormor fick en Bibel. Vidare redogjordes för att en granne i Bi-
beln skrivit in ett vittnesintyg, att A. P. Gunnerson fått boken, så
att det efter mormoderns död icke skulle bliva någon tvist om ägan-
derätten.

För den arbetarerörelse, som leder sitt ursprung från »Tre Liljor»,
har A. P. Gunnerson lagt Bibeln till grund. Jag återkommer härtill i
kapitel 11.

Som bekant är den danska arbetarelagstiftningen en pionjär-
gärning utan motstycke. Varifrån kommer dessa principer? Att de
icke kunna komma från Danmark är a priori givet. Stavsbaandet
hade tårt svårt på den danska allmogens själ och de breda lagren
hade börjat gripas av missmod. Borgerskapet stod under den ro-
merska rättens inflytande och den danska adelns bästa tid var ute
då den svenska adelns storhetstid började.

För över 40 år sedan lade jag grunden till en egen rättshistoria
för Finnveden genom att följa två finnvedska hemmans rättsliga
öden under fyra sekler. Finnvedens rätt är allmogens rätt. Princi-
perna i den danska arbetarelagstiftningen, som sedan blivit mönster
i andra länder, komma från Finnveden. A. P. Gunnerson och hans
rallare ha haft dem med sig till Danmark.

Jag vill här återgiva vad den danske civilingenjören Fritz Casse, som i egenskap av brukspatron i Finnveden hade egen erfarenhet att bygga på, säger om Finnvedens allmoge i sina memoarer (En gammal Ingeniörs Erindringer, København 1913, sid. 195):

»Gaardejerne — Bønder, som de kaldtes — var selvbevidste Folk uden mindste Lighet med vore Bønder. De havde en Dannelse indvortes og i det ydre, som var ganske mærkværdig, og de optraadte med et frit, yderst poleret Væsen, fjernt fra al Kryben eller Snakken efter Munden, hvad der for Resten ogsaa gjaldt vore Torpere og vore Smede.»

*

A. P. Gunnerson anses härstamma från Finnvedens äldste kände konung. Denne hette Arngrim Rese och lär ha levat omkring år 400 e. Kr. A. P. Gunnersons förste med säkerhet kände stamfader var i förra delen, s. 17, nämnde Pedder Gundesson, som levde på Gustaf Wasas tid (1496—1560).

Fru Ulrika Gunnerson tillhör jämväl Finnvedens uråldriga bondeätter.

Fullständig stamtavla för A. P. Gunnersons ätt går att upprätta efter kyrkböckerna från Hinric Gunnesson (1737—1806). Hinrics hustru, Ingrid, var dotter till Bengt i Åby Ågård.

Besittningsrätten till förenämnda gård förvärvade Hinric av sin svärfar — enl. vad som framgår av i Kammararkivet förvarade jordeböcker mellan 1774 och 1778. Makarna hade 8 barn. Den yngste, Gunne (1789—1872), var A. P. Gunnersons far. Gunne hade 5 barn, varav en flicka. Äldste sonen dog som spädbarn. Dottern dog vid två års och tre månaders ålder. Hon gick bort sig i markerna. Skallgång ordnades efter henne och då hon återfanns var hon död. Den yngste av Gunnes söner levde längst av bröderna. Han blev 88 år.

Fullständig stamtavla för fru Ulrika Gunnersons ätt går att upprätta efter kyrkböckerna från Johannes Jonsson, född 1781. När denne dog är icke känt men han levde med säkerhet 1845. Han var rusthållare i Bårestorp, Svenarums socken. Den muntliga traditionen uppgiver Johannes Jonsson vara född i Torrmyra i Hagshults socken, men kyrkböckerna innehålla ingenting härom. Enligt allmogens berättelser skall Johannes Jonsson ha varit en mycket märklig man. Han köpte hela Bäck och övervägde att köpa Gärhof också.

Enligt Svenarums husförhörsbok 1806—1815 kom Johannes Jonsson till Bårestorp år 1808. Dit inflyttade han från Mörhult. Han var gift med Maja Lisa Johannisdotter, född 1776, från Skog i Tofteryds socken. Hon kallas i den muntliga traditionen Maria Elisabet Jaensdotter. Enligt husförhörsboken 1778—1787 hette hennes föräldrar Jon Matthisson, född 1734 och hustrun Ingrid Arvidsdotter, född 1751. Födelse- och doplängden för åren 1744—1780 meddelar, att Maja Lisa »för sin svaghets skull» döptes redan dagen efter födelsen.

Maja Lisa hade med sig i boet bl. a. 11 klavbundna djur. Makarna fingo 5 barn. Om tre finnas icke uppgifter. De övriga två voro Johannes Johannesson (1811—1901), Fru Ulrika Gunnersons far, samt Carl Isak Johannesson (1820—1871).

Bäck återfinnes i jordeböckerna redan under medeltiden. År 1828 funnos i Bäck tre hemmansdelar. Desamma innehades av följande militärpersoner:

9/20 mantal: Löjtnant Carl Boije, f. 1775.

8/20 » Kvartermästare Johan Kyhlberg, f. 1759.

3/20 » f. d. grenadiären Jaen Skog, f. 1773.

Den av Löjtnant Boije innehavda hemmansdelen, »Norrgården», förvärvades 1828 av rusthållaren Johannes Jonsson. Då dennes son Johannes, Fru Ulrika Gunnersons far, vid 19 års ålder ingick äktenskap, fick han denna gård, varvid fadern förbehöll sig undantag. År 1837 förvärvade Johannes Jonsson den hemmansdel, som Kyhlberg innehåft, »Sörgården». Kyhlberg hade avlidit den 12 dec. 1836. Då Carl Isak fyllt 19 år önskade han träda i äktenskap. Han fick då Sörgården, varvid fadern förbehöll sig undantag.

F. d. grenadiären Skog avled den 30/1 1843. Hans änka och son stannade kvar till 1845, då de avflyttade till Wrigstad, sedan Johannes Jonsson köpt denna del. Denna del övertogs sedan av sonen Johannes Johannesson. Denne kom sålunda att äga 3/5 mnt av Bäck och brodern Carl Isak 2/5 mnt.

Johannes Johannesson hade 9 barn, varav min Farmor var det sjunde i ordningen. Carl Isak hade 11 barn.

Johannes Johannessons hustru hette Britta Katarina Jönsdotter (1809—1887). Hon kom från Tjurshult. Hennes föräldrar hette Jöns Nilsson och Maja Lisa Svendsdotter. Carl Isaks första hustru hette Britta Stina Jonasdatter (1821—1865). Efter hennes död gifte

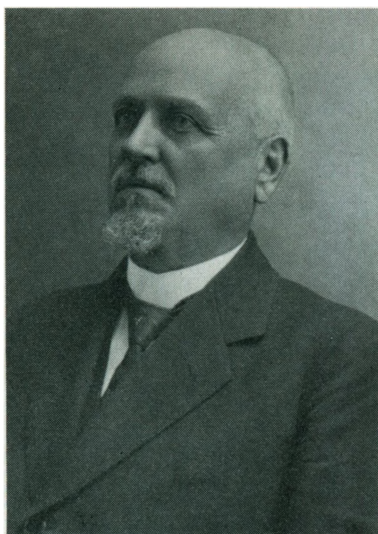
han om sig med änkan Lena i Boarp. De hade icke barn samman, men Lena hade från ett tidigare äktenskap 7 barn.

Då Johannes Johannessons son Johan August (1841—1916) gifte sig, fränstyckades från Norrgården en gård, som fick namnet Mellangården, vilken Johan fick övertaga. Det övriga av Norrgården behöll Johannes Johannesson och brukade själv tills han var 72 år. Därefter tog han arrendator. Arrendatorn hette 1883—86 Johan Jarl, därefter kom en som hette Andersson. Slutligen sålde Johannes Johannesson gården och tog undantag. Köparen var en måg till Johan i Mellangården. Han hette Karl Andersson, var född 1867 och blev kyrkovärd. Han kom till Bäck 1894.

Av Johannes Johannessons 9 barn voro 3 söner. Om dem ha vi talat, ävenledes om min Farmor. Äldsta dottern, Inga Justina, f. 1833, blev gift med Peter Gudmundsson i Hyltene, Banarps församling. Dottern Maria Katrina, f. 1835, blev gift med August Nilsson i Åsa, Månsarps socken. Johanna Karolina, f. 1837, blev gift med Johan Persson i Bohult, Tofteryds socken. Han uppnådde hög ålder. Farmor och jag voro på hans begravning. För att icke gravöl skulle bliva för betungande för sorgehuset var det sed, att alla gäster skulle ha med sig något till välfägnaden. Det kallades »förning». Farmor hade med sig en tårta och jag en låda cigarrer. — Femte barnet i ordningen hette Ulrika, föddes 1839 och dog vid ett års ålder. Hennes namn fick Farmor sedan. Yngsta dottern, Emma Fredrika (1845—1929) blev gift med sin kusin Johannes Carlsson i Sörgården i Bäck.

Carl Isak hade 6 söner och 5 döttrar. Äldste sonen, Johannes (1841—1917) övertog Sörgården. Från denna hade avsöndrats en gård, som fick namnet Västergården. Den erhöll Carl Isaks äldsta dotter, Inga Ulrika, f. 1843 (»Ulla i Västergården»). Hon var gift med Johan Peter Johannesson (1836—1918), som var från Bondstorp. Carl Isaks andre son, August, f. 1846, fick övertaga släktgården i Bårestorp. Alfred, (1848—1912) fick Vaggeryds kvarn, Anders, f. 1850, fick en gård i Vaggeryd, Claes (1853—1932) blev hemmansägare i Nöthult. Den sjätte sonen, Carl Jonas, f. 1858, kallade sig Tolf, gifte sig med Karolina Stork i Skog och emigrerade 1887 till U. S. A.

Av de 5 flickorna är redan talat om Ulla. Om Maria Christina, f. 1844, har jag icke lyckats få någon uppgift. Sara, f. 1855, blev gift i Boglös i Tofteryd. Johanna, f. 1860, blev gift i Skillingaryd och Eli-

AUGUST SVENSSON

Bankdirektör

sabet Vilhelmina, f. 1862, »Mina i Skog», blev gift med Johan Andersson i Skog, en bror till kyrkovärden Karl Andersson i Bäck.

*

Troligen har ett stort antal av A. P. Gunnersons rallare, efter gjorda besparingar, slagit sig ned som jordbrukare i Finnveden. Enligt vad Riksantikvarieämbetets ombud på Bolmsö, en av den svenska arkeologiens rikaste fyndorter, berättat för mig, ha fyra varit bosatta på Bolmsö. Ombudet är bonde och bär titeln fornvärdare. Gården har han övertagit efter sin far, Anders Magnus Grahnqvist (1868—1937). Denne var rallare och stenhuggare hos A. P. Gunnerson och avancerade till bas. Han har bland annat arbetat i Köpenhamns Frihamn för Gunnerson & Hoffmann (I 34). Han blev bonde 1894. Andra av A. P. Gunnersons rallare, som slagit sig ned på Bolmsö, är Karl Nilsson och dennes halvbror Johannes Nilsson på Hov samt Johan Johansson på Bolmstad.

*

A. P. Gunnersons Bibel
Den Småländska Arbetarörelsens
GRUND

Slutligen vill jag nämna virkeshandlare August Svensson (1856—1924) i Vaggeryd samt hans hustru Rebecka Svensson (1856—1946). De äro icke släkt med oss men mycket goda vänner. För grundandet av samhället Vaggeryd i Finnveden, omkring en kvarts mil från Bäckagårdarna, har August Svensson gjort en avgörande insats. Han grundade i samhället en rad industrier och styrde om att det kom bank till platsen. Den fordrade minimiinsättningen satte han in själv och han blev bankens direktör. Vaggeryd blev 1952 köping och hade året innan 4.240 innevånare.

Svensson började såsom den fattigaste i socknarna Tofteryd, Byarum och Svenarum och blev den störste inkomsttagaren i samma socknar. Han började så ofantligt fattigt, att han levde av matdagar. Han fick ett mål mat om dagen i gårdarna efter en uppgjord plan. Han kallades Barfota-August och han fick springa barfota året om från gård till gård.

August Svensson var född i Nytorp i Tofteryds socken och han fick anställning hos mjölnaren Johan Eriksson i Fågelfors vid Skillingaryd. Sedan förvärvade han egen kvarn vid Götafors och slog sig på virkeshandel och senare industri, främst inom trävarubranschen. Hans hustru kom från Hässlelehults gård i Tofteryd.

August Svensson hade ett ofantligt gott lynne. Han var alltid på gott humör, skämtade med alla och berättade kostliga historier. Hans humor var fin humor, den gick icke ut över någon. Även hans hustru var mycket trevlig. Förhållandet mellan makarna var gränslöst vackert, det genomlystes av hjärtevärm. Även representativt har August Svensson gjort en hel del för Finnveden. Han hade ett präktigt och gästfritt hem och härifrån har många goda impulser utgått, som främjat arbetarörelsen från »Tre Liljor».

5

Christian IX, Statsminister Estrup och A. P. Gunnerson

1864 års krig och förlusten av hertigdömena Schlesvig och Holstein skakade Danmark i dess grundvalar. Sammanbrott, tysk inmarsch och det danska rikets uppdelning i en tysk och en engelsk intressesfär syntes förestående.

Danmark räddades emellertid genom danske kungen Christian IX. Den epok, varunder detta skedde och det moderna Danmarks grundvalar lades, plägar efter statsminister Estrup att kallas estrupatet.

Till den ofta förvirrade uppfattningen om denna period i Danmarks historia bär skandinavismen stor skuld. Det dunkla krävde klarhet, man räknade sig finna denna i vad som kallades Norden och såsom den nordiska odlingens hjärtland räknades Danmark. Impulserna jagade varandra med accelererad fart. I allt känslösvallet blev föga tid över för analys och systematisering och miljön var icke lämplig härför. Härigenom kommo olikartade element i förloppet att klumpa sig samman och bilden blev missvisande.

Skandinavismen sökte klarhet om Norden på horisontell väg. Det går icke. Vi måste tillbaka till urdjupet. Vi måste i görligaste

mån studera var för sig de små konungarikerna, varav de nuvarande nordiska staterna uppstått. Av dess små urkonungarikerna torde Finnveden vara det enda, som levat in i detta sekel. Jag har sett denna odling med mina egna ögon.

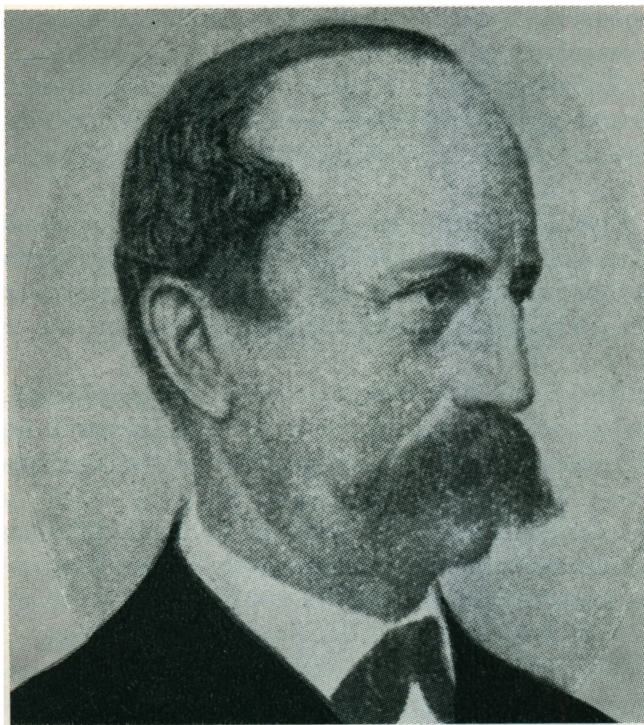
Estrupiatet är att uppfatta såsom ett triumvirat mellan Konung Christian IX (1818—1906), statsminister Estrup (1825—1913) och finansmannen Tietgen (1829—1901).

Danmarks överhängande fara efter 1864 års krig låg i lika hög grad på det ekonomiska som det militära planet. Danmarks ekonomiska balans hade upphävts. Tidigare hade hertigdömenas industriprodukter bytts mot det egentliga Danmarks lantbruksprodukter. Nu låg Danmark öppet för industriell expansion från söder. Att råda bot härpå förutsatte en genomgående förändring av Danmarks ekonomiska struktur. Detta ordnades av Danmarks störste finansman, C. F. Tietgen (I 28). Reorganisationen av Danmarks militära försvar ordnades av statsminister Estrup personligen.

Genom F. J. Rowan kom A. P. Gunnerson i förbindelse med Tietgen (I 20) och detta blev upptakten till att finansieringen av A. P. Gunnersons väg- och vattenbyggnader i Danmark kom att förankras i Privatbanken. Genom entreprenören etatsrådet Niels Andersen (I 36) kom A. P. Gunnerson i förbindelse med statsminister Estrup och denne försäkrade sig om A. P. Gunnersons medverkan i Köpenhamns befästning. A. P. Gunnersons och Niels Andersens arbete härpå började 1885, så fort bevillningen förelåg. Det vitala problemet att säkra de behövliga granitleveranserna tog A. P. Gunnerson ensam hand om. Härmed äro vi inne på kapitel 12 i första delen.

*

Jakob Brønnum Scavenius Estrup, dansk statsminister, var godsägare. Fadern var historiker och jämväl godsägare. Såsom inrikesminister (1865—69) inlade Estrup stora förtjänster om det danska kommunikationsväsendets uppbyggnad (I 29). År 1875 blev han konseljpresident. Danmarks försvar och fortbestånd som fri och suverän nation var kungstanken i hans politik. Då han icke kunde få riksdagen att bevilja de medel, som behövdes, regerade han i nio år (1885—94) utan en av riksdagen medgiven budget. Med Christian IX:s förtroende och landstingets tysta samtycke genomförde han sin

J. B. S. ESTRUP

politik. När han efter nitton års regemente avgick, hade han lagt den grund, som möjliggjorde Danmarks neutralitet i första världskriget.

1888 var ett för Norden ytterst kritiskt år. Finland hörde sedan 1809 öppet till Ryssland. Den engelska penetrationen av Norge hade gått så långt, att Karl Johans unionsverk var spolierat. Norge graviterade mot England.

Det tyska kejsardömetts rikskansler Furst Otto von Bismarck såg mycket allvarligt på situationen i Norden. Man kunde befara ett tyskt preventivkrig mot Danmark-Sverige för att förhindra inringning av Tyskland.

I juni 1888 tillfogade furst Bismarck och hans son Greve Herbert den svenska Regeringen ett diplomatiskt nederlag. Svensk stats-

minister var då friherre D. A. G. Bildt, utrikesminister var greve Albert Ehrensvärd.

A. P. Gunnerson insåg, att den svenska högadelns lysande insats i vårt folks historia var avslutad och att Sveriges fortbestånd som fri och suverän nation framdeles främst berodde på vad allmogen förmådde.

A. P. Gunnersons fäder ha spelat en stor roll i bondeståndet av svenska riksdagen och han ville själv gärna bliva riksdagsman, men det kunde han av formella skäl icke bliva, då han var skild. Detta utgjorde nog icke något konstitutionellt hinder men var en dåtida etikettsak.

Då A. P. Gunnerson av dessa personliga skäl icke kunde politiskt uppträda själv, talade han genom språkrör, i Danmark genom sin kompanjon och medstiftare i danska Entreprenörföreningen Entreprenören och Etatsraadet Niels Andersen (I 33—37,41), som var medlem av danska Folketinget 1886 till 1909 och i Sverige genom sin gamle rallarekamrat Carl Jehander, som var medlem av svenska riksdagens första kammare 1894 till 1901.

*

Om högadeln menat allvar med sitt tal att vilja offra sina politiska privilegier, så hade man givetvis reformerat på vår historiska grund. Nu tog man en helt annan grund. Sverige är att uråldrigt ståndssamhälle och vår riksdag var ända fram till 1866 en ständerriksdag. Den riksdag vi fingo 1866 är en produkt av tyskt statsvetenskapligt tänkande och är en tvångströja, som högadeln krängde över lågadeln och de lägre stånden för att bibehålla sin maktställning. Att den kunde lyckas med det berodde på, att högadeln förstod sig bättre på Rikets styrelse än andra samhällsskikt, bortsett från de gammalsvenska urbönderna, som voro ett konstituerat styrande stånd åtminstone 800 år före Alnsö stadga, vilken tillkom 1279 och genom vilken världsligt frälse, d.v.s. Ridderskap och Adel, infördes i Sverige.

I debatten på Riddarhuset 4—7 december 1865 gjordes ett mycket klokt inlägg av kaptenen friherre Erik Leijonhufvud, som bl.a. yttrade: »Oaktat förslagets bestämt demokratiska riktning ute-

sluter detsamma dock den egentliga arbetsklassen — lovar i grundsats vad det i tillämpning ej håller. . .» (Citatet hämtat ut excerptssamlingen i Carl Grimberg: Sveriges historia, V, Stockholm 1909).

Tiden är nu inne för arbetarna att konstituera sig som riksstånd. En diskussion härom bör inledas snarast.

6

A. P. Gunnersons flank i Blekinge

Om Granitgruppen A. P. Gunnersons flanker i Blekinge och Bohuslän är en översiktlig framställning lämnad i förra delen, kapitel 13. Jag skall nu giva en fylligare skildring för vart och ett av dessa landskap.

Hösten 1880 satte L. O. Smith igång fabrikation av finsprit till Spanien. Det utvecklade sig till en jätteaffär. Spanien blev hans främsta marknad. Vinsterna voro mycket stora. Dessa placerade han bl.a. i stenhuggerier i Blekinge. Han bröt därmed den wolffska firmans monopolställning och han synes åren 1885—1889 ha kontrollerat den wolffska firman, ehuru en uppgörelse om återgång senare kom till stånd med Wolffs sterbhusdelägare. Wolff hade avlidit 1886.

Köpenhamns befästningar började som nämnt 1885. I september samma år invaldes L. O. Smith i Riksdagens första kammare. Samtidigt börjar hans målmedvetna försök att slå under sig den blekingska granitindustrin. Oberoende av den nya riksdagsordningen regerades landet liksom förut av högadeln. L. O. Smith var icke populär där. Man tyckte, att han blivit för stor. Då han likväl fick komma med i den inre cirkeln, så har man haft ett speciellt bruk för hans internationella position och hans vid den tiden stora finanskraft. Man har i svenska Regeringen velat avlasta Danmark men icke vågat sig på att uppträda själv. Så måste upprinnelsen till samarbetet mellan A. P. Gunnerson och L. O. Smith ha varit.

A. P. Gunnersons huvudleverantör de första åren var av L. O. Smith i Blekinge kontrollerade granitföretag.

I spanska riksdagen hade ett förslag framlagts om skatt på importerad sprit. I juni 1888 gick detta förslag igenom och detta ledde till fruktansvärda förluster för L. O. Smith, som i Spanien

L. O. SMITH

hade mycket stora lager, som han erlagt tull för och sålunda icke kunde reexportera. Riskerna i Spanien hade han intäckt i en engelsk firma, men där uppstodo svårigheter att få ersättning. L. O. Smith och hans familj hade olika uppfattning om huru krisen skulle behandlas och så uppstod en svår osämja, vilken aldrig bilades.

Genom alla tråkigheter L. O. Smith råkade in i fick han hösten 1889 en allvarlig hjärtattack. Han avvecklade nu sina engagement hos Wolff och bildade av sina övriga granitintressen firman Karlshälls Stenhuggerier. Detta företag överlät han på sin yngre son, Carl Gustaf, i vänkretsen kallad Charley.

I och med att L. O. Smith från 1889 var ur räkningen som granitleverantör tvangs A. P. Gunnerson att själv träda in för att få fram den behövliga graniten. Samarbete fortsatte med Karlshälls Stenhuggerier. Intimt samarbete inleddes med familjen Petersen från Flensburg. Jag återkommer härtill i kapitel 8.

Sternö Stenhuggeri, vilket A. P. Gunnerson inköpt av Rygaard (kap. 1 av denna bok) moderniserades av min Far, som var i Karlshamn från våren 1894 till julen samma år. Rörelsen var ringa, då J. G. Gunnerson kom till Sternö. I en promemoria för internt bruk har han skrivit härom: (Hans brev till mig av den 5 april 1945)

»Gunnerson koncentrerade sina ansträngningar på att i första hand förbättra transport- och utlastningsförhållandena. Han anlade å Sternö en smalspårig järnväg och anordnade en utlastningsplats så att stenen kunde tagas direkt från rallvagnarna i båtarna. Gunnerson anordnade första skeppningen av syenitblock från Sternö. Denna stensort utvecklades snart till en stor exportartikel.»

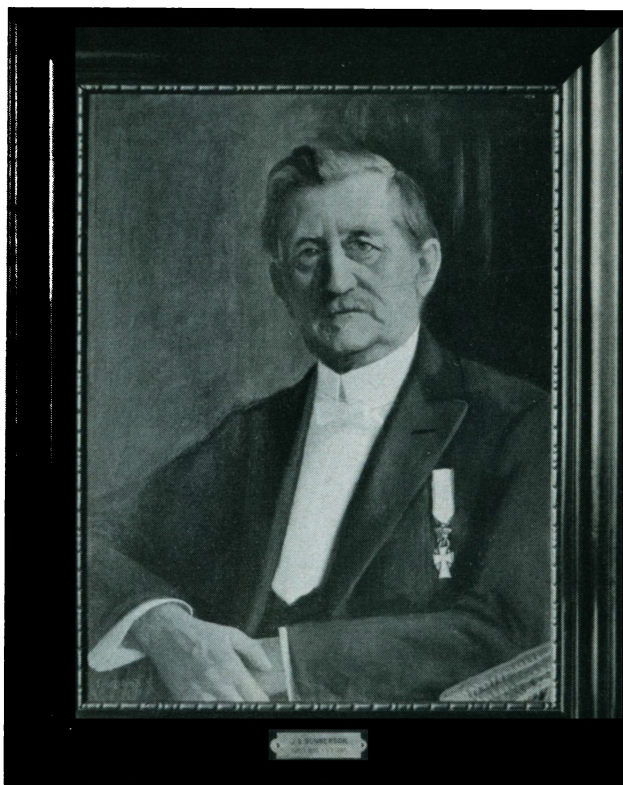
Från Blekinge sändes min Far av Farfar till Bohuslän för att bygga upp granitgruppen A. P. Gunnerson & Son. Min Far ankom med min Mor till Lysekil den 15/1 1895. Om A. P. Gunnerson & Son handlar nästa kapitel.

7

A. P. Gunnersons flank i Bohuslän — A. P. Gunnerson & Son

Såsom nämnt i förra delen (I 38) var A. P. Gunnerson 1894 i Bohuslän och gjorde ingående bergundersökningar och arrenderade berg. I januari 1895 kom hans äldste son, J. G. Gunnerson, till Lysekil för att bygga upp granitgruppen A. P. Gunnerson & Son och stannade i Lysekil sin levnad ut. Enligt Farfars önskan registrerades firman på min Far, som hade att ensam svara för densamma. Farfar tillhandadöll anläggnings- och rörelsekapital, som skulle återbetalas successivt med leveranser. Min Far skulle i första hand sörja för att leverera de order, som Farfar sände, men ägde i övrigt rätt sälja till vem han ville. Produktionen övervakades av Farfar, tills min Far kunde klara saken själv.

Johan Gustaf Gunnerson (1865—1948) föddes på Farfars gård Westhorja i Värnamo landsförsamling, varom vi förut talat. Efter skolgång vid Jönköpings Högre Allmänna Läroverk och praktisk verksamhet inskrev han sig 1886 vid Högre avdelningen av Chalmers Tekniska Institut i Göteborg, sedermera Chalmers Tekniska Högskola, och utexaminerades därifrån 8/6 1889. Han hade tre program,

J. G. GUNNERSON
Civilingenjör
Kongl. Dansk v. Consul
Oljemålning 1931 av Elis Åslund

han var väg- och vattenbyggare, husbyggare och maskiningenjör. Omedelbart efter examen trädde han i Farfars tjänst i Danmark. Härom är talat i förra delen. I Bohuslän byggde han under Farfars ledning upp granitgruppen A. P. Gunnerson & Son, som tillkom som integration till granitgruppen A. P. Gunnerson.

I Lysekil deltog J. G. Gunnerson livligt i det kommunala livet. Han tillhörde köpingens kommunalfullmäktige och kommunalnämnd. Sedan Lysekil blivit stad, invaldes han i stadsfullmäktige, vars vice

ordförande han var de sista åren. Under 1903—06 var han drätselkammarens ordförande. Han tillhörde stadens hamnstyrelse, kyrko- och skolråd samt byggnadsnämnd. Han var jämväl medlem av styrelsen för stadens dåvarande samskola och sedermera mellanskola. Han var en av stiftarna av Lysekils Föreläsningsförening och tillhörde dess styrelse. Under en period var han landstingsman.

Min Far ville gärna bliva riksdagsman men han hade för starka krafter emot sig inom högrestånden, som oroadе sig att allmogen skulle få för stort inflytande inom högern. Den svenska högern konstituerades 1904 såsom samlingsorgan för de fyra riksstånden. Högern representerade hela Sveriges historia.

År 1902 utnämndes J. G. Gunnerson till Kongl. Dansk v. Consul och kvarstod som sådan till 1923. J. G. Gunnerson var Riddare av Dannebrogen.

*

Stenhuggeridriften igångsattes först i två bergområden, som Farfar arrenderat vid sitt besök året innan, nämligen Lingatan och Dalskogen. I dessa berg ordnades gatstensdrift. J. G. Gunnerson började därefter se sig om efter fyndigheter med speciella förutsättningar för storsten. Han fann dylika i Norra Grundsund och i de närliggande bergen i Skalhamn och Ramsvik. Han anlade nu i rask takt leveranskraftiga stenhuggerier försedda med den bästa tekniska utrustning, som den tiden kunde presteras. Så byggde han rallväg, utlastningsbrygga med lastkranar och arbetarebostäder.

Vidare byggde han samlingslokal åt arbetarna. Detta var 1895. Som jämförelse kan nämnas, att Sveriges första Folkets Hus, i Malmö, tillkom 1893.

Den icke minsta svårigheten vid de nya stenhuggeriernas anläggning var att vänja stenhuggarna vid en ordnad livsförsel. Supsederna voro djupt inrotade och mycket vanligt var, att stenhuggarna »firade», när de fått sin avlöning, d.v.s. togo sig en supperiod tills pengarna voro slut. Huru förhållandena skulle bliva i dylika stenhuggares hem tarvar ingen utläggning.

Gentemot brännvinskungen L. O. Smiths arbetarerrörelse, som jag behandlat i kapitel 3, hävdade min Far den helnyktra linjen. Han tillhör den svenska nykterhetsrörelsens pionjärer.

Småbrott i Rörvik

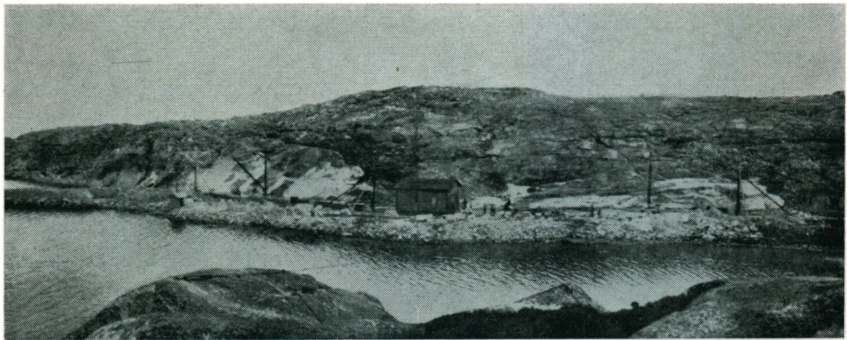
Ägare: Aktiebolaget Gunnersons Stenhuggerier, Lysekil

Samlingslokalen ställdes under uppsikt av ett rejält fruntimmer, förmannen J. L. Anderssons hustru. Hon var mycket religiös och verkade med stort nit på att förbättra sederna bland stenhuggarna. Hon åtnjöt respekt även bland de svårhanterligaste elementen.

Efter Ramsvik kom turen till Örns distrikt, där stenhuggerier anlades. År 1898 arrenderade J. G. Gunnerson Ulebergshamn nära Hunnebostrand samt anlade storstenhuggeri med mycket betydande leveranskraft. Utom storsten producerades på denna ort kantsten och en typ av storgatsten vid namn bomring. I Lysekils stad med omnejd arrenderade Gunnerson gatstensberg.

Rörelsen kom mycket snabbt igång och hela produktionen såldes i samma takt som stenhuggerierna blevo färdiga.

Sedan J. G. Gunnerson kommit igång och erfarenheter vunnits, började han koncentrera driften till de lämpligaste ställena. Lingatan nedlades. I Dalskogen fortsatte han ännu med ett 50-tal män, men då brytningen kommit igång vid bättre fyndigheter nedlades

Nyöppnat storbrott i Valbodalen
Ägare: Svensk-Tyska Granitaktiebolaget

även Dalskogen. I Norrkila, som var en gård tillhörig Hvitfeldtska stiftelsen, hade Gunnerson bergen på arrende samt anlade utlastningsplats och en 850 fot lång brygga med spår.

Även vid tekniska förbättringar lades stor vikt, särskild uppmärksamhet ägnades ångkranarna. Vid Ramsvik installerades omkring 1901 pneumatiska bormaskiner. Min Far köpte dessa av Kronan, som använt dem för befästningsarbeten vid Västerberget i Göteborg. Chef för dessa var Major Grill, med vilken affären uppgjordes.

En ångbåt anskaffades för att bogsera pråmarna. Den hette Anders. När motorer kommo i bruk, provades denna nyhet i en jakt som hette Ernst. Vidare anskaffades till Ulebergshamn ett motorlokomotiv. Detsamma överläts av A. P. Gunnerson, som använt det i Skagens hamn. Innan motorer kommo till användning i fartyg, var man hänvisad till segelbåtar för att nå stenhuggerierna. Visserligen fanns en landsväg från Lysekil upp genom Stångenäset, men den var mycket dålig och vid tjällossningarna nästan livsfarlig att trafikera. Den värsta passagen på vägen var Buabacken. Här måste man stiga av skjutsen även vid torrt väglag.

År 1903 bildade J. G. Gunnerson bolag av sina stenhuggerier. Ulebergshamn såldes till den brittiska firman John Freeman, Sons & Cy, Ltd, Penryn, Cornwall. Det svenska bolaget hette John Freeman & Sons Stenhuggeriaktiebolag, Lysekil och registrerades den

3 aug. 1903. Aktiekapitalet sattes till lägst 54.000 och högst 162.000 kronor.

Stenhuggerierna i Grundsund, Skalhamn, Örn och Lysekils stad såldes till Berlinfirman Strömer & Nilsson, varvid J. G. Gunnerson emellertid behöll en stor aktiepost själv. Bolaget kallades Aktiebolaget Gunnersons Stenhuggerier, Lysekil och registrerades den 19 okt. 1903. Aktiekapitalet sattes till minst 220.000 och högst 660.000 kr. I båda bolagen blev J. G. Gunnerson verkställande direktör.

Genom dessa försäljningar kunde min Far helt återbetala vad han fått låna av Farfar och fick därtill ett gott överskott.

Skälen till försäljningarna lågo i avsättningsfrågorna. I Storbritannien sågo de inhemska stenhuggerierna med oblida ögon, att granit importerades och gjorde vad de kunde för att stänga ute den utländska stenen. I Tyskland hade köpmansfirmor börjat slå under sig graniten och reservera marknaden för de firmor, som redan etablerat sig och kommit in med köparna.

Freemans voro väl inarbetade på den brittiska marknaden och sedan de köpt Ulebergshamn togo leveranserna till Storbritannien betydande omfattning. Gunnersons största leverans till Freemans var Immingham dock 1907—10 på 3.230 kubikmeter. Bland andra storstensleveranser till dem må nämnas 1905—06 Swansee dock 721 kbm, 1906—07 Garston New Dock 694 kbm, 1908—09 Tyne North Pier 259 kbm och Newport Dock 615 kbm.

1913—14 hade Gunnerson den stora granitleveransen till krigshamnen (Puerto Militar) i Bahia Blanca i Syd-Amerika. Entreprenörer för denna krigshamn voro Dückerhoff & Wiedmann och affären förmedlades av köpmansfirman Elof Hansson, då för tiden i Hamburg, sedermera överflyttad till Göteborg. Elof Hansson hade tidigt blivit agent i Hamburg för A. P. Gunnerson & Son. Han tillhörde min Fars inre krets och då han gjorde en märklig karriär skall den samma här beröras med några ord.

Elof Hansson (1869—1955) var skånsk bondson. Efter plats som kontorist inom den skånska råsockerindustrien praktiserade han i Hull, Paris och Hamburg samt etablerade egen firma i Hamburg enligt »Gewerbeschein» av den 20 nov. 1896 från därvarande Senat. I startkapital hade han ca 16.000 Mark (ca 14.000 kronor). Ett par år senare hade detsamma reducerats till 982 Mark. Då hade han emellertid hunnit arbeta in sig som agent för A. P. Gunnerson & Son

Det hus vid Kungsgatan i Lysekil (hörnhuset i fonden) där Konsul Gunnerson hade bostad och kontor från 1895 till sin död 1948. Mittemot ligger Stadsparken.

och började göra sig goda inkomster på sten. Hans huvudartikel blev trämassa. Han samlade på sig alla agenturer som han kunde få. I den mån han kunde spara till rörelsekapital började han med affärer i egen räkning och bredde ut sig till alla ifrågakommande marknader. Vid krigsutbrottet 1914 överflyttade han sin verksamhet till Göteborg. Därmed upphörde affärerna med min Far men de förblevo goda vänner.

Jag kände Elof Hansson sedan min barndom och följde med intresse expansionen av hans affär. På sin ålderdom berättade han för mig härom.

Elof Hansson efterlämnade ett världsomspännande handelshus, som torde ha varit Norra Europas största. Omsättningen översteg 1951 en halv miljard kronor.

När min Far avled, kondolerade Elof Hansson i hjärtliga ordalag. Han bragte i tacksam erinran det stöd, som han haft av A. P. Gunnerson & Son, då Elof Hansson — såsom han uttryckte sig — »ung och grön» började sin bana.

*

I Tyskland hade Strömer & Nilsson en stor granitaffär och genom bildandet av Aktiebolaget Gunnersons Stenhuggerier tryggades en betydande avsättning även till nämnda land.

År 1905 förmedlade Gunnerson åt Strömer & Nilsson inköpen av de i första kapitlet av denna bok omnämnda Mollénska stenhuggerierna. Härav bildades Svensk-Tyska Granitaktiebolaget, Lysekil med ett aktiekapital på lägst 220.000 högst 600.000 kr. Även för detta bolag blev J. G. Gunnerson verkställande direktör. Betydande avslut kunde nu göras och bl.a. gingo gatstenleveranser till Frankfurt am Main, Lübeck, Altona, Kiel m.fl. orter. Till Berlins förstäder avsattes bomring.

I Frankrike träffade Gunnerson avtal med ett konsortium om 12 franska entreprenörer och kontrakt avslöts med Banzell & Co i Paris. Även till Holland och Belgien avsattes granit.

År 1903 gjorde Gunnerson tillsammans med Thor Nilsson en omfattande resa för att främja avsättningen av svenska granitprodukter. Bl. a. besöktes Östersjöprovinserna och S:t Petersburg.

För att reglera avsättningen av byggnadssten bildade konsul Gunnerson tillsammans med Skandinaviska Granit Aktiebolaget genom dess disponent Kuno Petersen Aktiebolaget Västkustgranit i Göteborg.

Vissa mindre firmor lämnade sin produktion till J. G. Gunnerson, främst bland dessa skall nämnas Anders Christensson i Hunnebostrand. Denne drev med upptill ett 50-tal man.

Innan A. P. Gunnerson & Son antog Elof Hansson såsom agent i Hamburg representerades A. P. Gunnerson & Son av von Riegen & Co. Gunnersons övriga agenter i Tyskland voro Jäde & Co i Lübeck, C. J. Bargum i Kiel, Feddersen i Schlesvig och Nic. Petersen Jun. i Flensburg. Den senare firman var jämväl producent i stor skala och associerad med granitgruppen A. P. Gunnerson. Jag återkommer härtill i nästa kapitel.

Ombudet i Paris hette Ruben Sundberg. Agenter i Sverige för byggnadssten voro Bröderna Bratt i Göteborg samt Flodquist & Co i Stockholm. Den senare firman förmedlade bl.a. leveransen av granit till Saltsjöbanans stationsbyggnad i Stockholm.

I alla länder, vartill avsättning av granit förekommit, ha de av J. G. Gunnerson utförda granitleveranserna på det varmaste lovordats. I de många intyg, som föreligga, berömmes granitens kvalitet och den punktlighet, varmed leveranserna utförts. Betr. docksten och byggnadssten vitsordas, att stenen varit så omsorgsfullt bearbetad och måtten så exakta, att någon omhuggning ej behövts.

*

Styrelseledamöter utom Konsul Gunnerson voro i Aktiebolaget Gunnersons Stenhuggerier Borgmästaren i Lysekil Axel Sundberg (1869—1934) samt Doktor Axel Nilsson (f. 1861), förste stadsläkare i Lysekil. Sundberg blev i ett senare skede ledamot av förtroenderådet hos Sveriges Granitindustris Exportförening m.b.p.a., vilken post han innehade till sin död. Sundberg var i många år riksdagsman och har tillhört Riksdagens båda kamrar.

*

Bland tjänstemännen hos J. G. Gunnerson må främst nämnas kontorschefen Friedrich Wilhelm Reinhold (1860—1929). Han var född i Seifhennersdorf i Sachsen och var utlärnd bildhuggare. På 1880-talet kom han till Sverige och blev gatstenshuggare hos V. E. Mollén i Lysekil. Han avancerade till förman och intogs på Molléns kontor omkring 1885, där han avancerade till prokurist. Han blev svensk undersåte 1892, kom 1897 såsom kontorschef till J. G. Gunnerson. Han var kontorschef hos denne personligen samt i Gunnersons Stenhuggerier och Freemans men icke hos Svensk-Tyska, som hade särskild kontorschef. Denne hette Friedrich Brandt. — Reinhold blev 1920 kontorschef hos Kuno Petersen i Aktiebolaget Förenade Granitindustrier.

Förste man på J. G. Gunnersons ritkontor hette Svante Andersson. Han var från början stenhuggare. Han intogs på kontoret, där min Far lärde upp honom.

De främsta förmännen voro Johan Leander Andersson och Lars Knutsson i Grundsund, Karl Johan Nilsson i Ramsvik, Anders Fröjd i Ulebergshamn och Johan Ferm i Örn. Senare kom Meijer i Lysekil. Förmän på mindre driftsplatser voro Alfred Larsson vid Lingatan, Andersson på Berget, Malkum Pettersson, Oskar Håman m.fl.

*

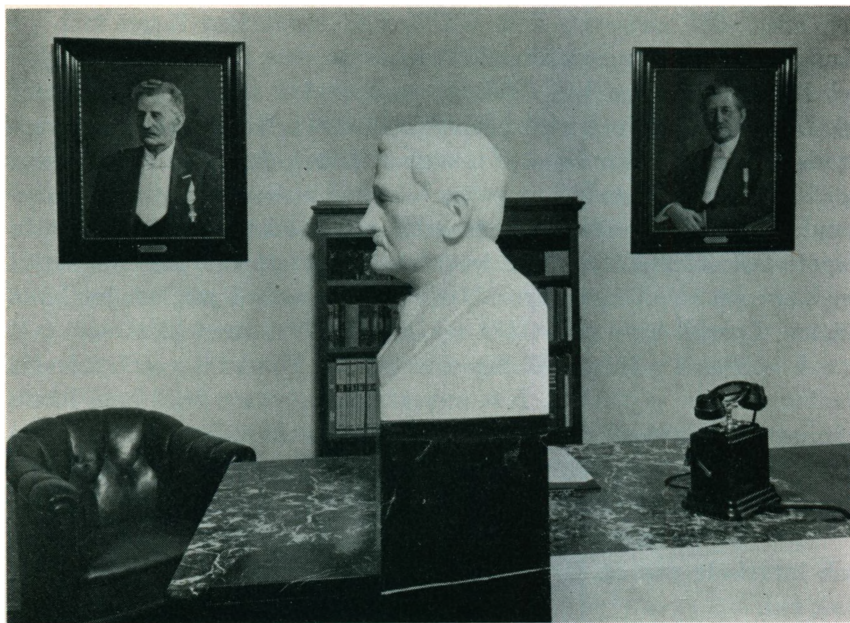
I Amerika utbröt i september 1907 en kris, som skulle komma att sträcka sina verkningar till hela världen. När J. G. Gunnerson och huvudintressenterna i Aktiebolaget Gunnersons Stenhuggerier och Svensk-Tyska Granitaktiebolaget icke hade samma syn på den situation, som uppstått, ställde Gunnerson sin post som direktör till förfogande. Då någon sammanjämkning i de olika uppfattningarna icke var möjlig, avgick Gunnerson 1908.

J. G. Gunnerson köpte nu en skog i Övre Norrland och satte igång avverkning samt ägnade sig åt järngruvor.

Direktörskapet för Freemanska bolaget hade J. G. Gunnerson behållit och leveranserna därifrån till England pågingo ända fram till krigsutbrottet 1914. Gunnerson arrenderade då det Freemanska stenhuggeriet. Då Ulebergshamnstenen icke är lämplig för annan gatsten än bomring, köpte J. G. Gunnerson av Bohusländska Granitkompaniet i Strömstad ett par små gatstenshuggerier, Musö och Gåsö, i Grebbestad-distriktet. Härifrån ordnade han till med löpande leveranser till Göteborgs Gatu- och Vägförvaltning.

Från Freemans kom meddelande, att de på grund av det pågående kriget ansågo det ovisst, om de kunde återupptaga stendriften och de frågade, om Gunnerson kunde sälja stenhuggeriet åt dem. Gunnerson sålde det 1917 till Svenska Emissionsaktiebolaget, som lät bolaget ingå i Aktiebolaget Nielsens Stenhuggerier, sedermera Aktiebolaget Förenade Granitindustrier. Gunnerson ägnade sig nu åt vattenbyggnader genom den 1914 bildade firman Gunnerson & Galsgaard. Om dennas arbeten är talat i förra delen (I 40).

År 1925 satte Gunnerson igång gatstensleveranser i stor skala till Rotterdams stad. För dessa leveranser bildades 1928 Aktiebolaget Brosten, Lysekil, som blev medlem av Sveriges Granitindustri Exportförening m.b.p.a. Aktiebolaget Brosten har icke haft någon andel i de stödbeställningar, som Staten gjorde för att motverka den

Konsul J. G. GUNNERSON
Marmorbyst av skulptör Arvid Bryth
(Bakgrund från Erik G. Gunnersons kontor)

då rådande svåra arbetslösheten bland stenhuggarna, och innehade därigenom en särställning. (1939 års granitbetänkande, Statens offentliga utredningar 1939:11, sid 178, 183—184). Med denna export sysslade J. G. Gunnerson ända till sex veckor före sin död vid över 83 års ålder.

Av Konsul Gunnerson personligen ledda granitföretag i Bohuslän ha haft ett sammanlagt arbetareantal av 1.035 man, då det varit som mest. Om man medtager manskapet hos de småfirmor, som lämnade sin produktion till J. G. Gunnerson, ökas antalet till över 1.100 man. Huru många stenhuggare A. P. Gunnerson på andra håll direkt eller indirekt sysselsatt känner jag icke till. Granitgruppen A. P. Gunnerson var emellertid en mycket stor affär. Förmodligen ha många tusen stenhuggare haft sin utkomst av leveranser från och till av A. P. Gunnerson kontrollerade eller med honom associerade företag.

Då J. G. Gunnerson kom till Lysekil hyrde han längre upp på Kungsgatan än där han senare blev bosatt. Det hus, där han bodde och hade sitt kontor från 1895 till sin död 1948 bär numera nummer 39. Det ligger i hörnet mellan Kungsgatan och Korsgatan, mitt emot Stadsparken. Det var en stor fastighet. Där fanns även ett präktigt gårdshus. I min barndom upptogs hela källarvåningen av en specerihandel, som i gårdshuset hade stall och höskulle. Drängen hette Algot. Det roligaste jag som barn visste var att åka med Algot till ångbåtsbron och hämta varor. Medan Algot lastade på, fick jag hålla hästen. Lysekil hade den tiden sex hästar, Marstrand blott en.

I hälften av första våningen hade min Far kontor och i andra våningen hade vi bostad. När sedan affären växte togs hela första våningen i anspråk för kontor. Sedan min Far köpt huset, gjorde han stora ombyggnader och lade in värmeledning, vilket han var den förste i Lysekil som hade.

För sin stora representation byggde han till en tredje våning och inrättade där en festvåning med stor bankettsal i gammalnordisk stil.

Även A. P. Gunnersons yngre son, K. L. Gunnarson, förde stort hus. Danmarks främsta konstnärer tillhörde hans intima vänkrets och han var en konstsamlare av rang. Han var jämväl mycket musikalisk och spelade själv flera instrument. Alldeles särskilt god vän var han med Holger Drachmann och han byggde över denne ute på Skagens klitter en klipptgrav. Graniten levererade min Far, den kommer från Norra Grundsund, det främsta av de Gunnersonska stenhuggerierna.

Michael Ancher målade A. P. Gunnerson och dennes andra hustru, Peter Severin Krøyer målade K. L. Gunnarson.

Anchers porträtt över A. P. Gunnerson tillhör det stora måleriet. Vad som mest fascinerar är kraften i porträttet. Man ser livs levande för sig denne ursmäländske jätte med nävar, som kunde snart sagt slå en oxe till marken, och samtidigt utstrålar bilden en andlig kraft, som icke är av denna världen. Om porträttet någonsin kommer i marknaden, anser jag att Svenska eller Danska Staten bör söka förvärva det. Det är målat 1912 och katalognamnet är »A. P. Gunnerson, Entreprenör».

*

För uppbyggandet av min Fars affär har min Mor haft stor betydelse. Min Mor, Ida Gunnerson, född Norberg, (1864—1903) kom från Dalslands och Värmlands allmoge. Hennes mormor, Maria Gustafva Gyllenspetz (1793—1848), tillhörde en värmländsk adelsätt, som genom Selma Lagerlöfs arbeten kommit att ingå i den stora litteraturen. Stamfadern Generalen Jonas Gyllenspetz (1609—1679) till Gylleby var värmländsk bondson och tjänade sig upp från enkel rotesoldat. Han deltog i polska och preussiska fälttågen samt i trettioåriga kriget. Maria Gustafva var dotter till kaptenen i Amiralitetet Mathias Gyllenspetz (1748—1821) på Käppenäs i Hesselskogs socken och hon var gift med Fältväbeln vid Westgötha-Dals regemente Carl Petter Norberg (1786—1835).

När mina Föräldrar råkades, var min Mor lärarinna i Göteborg. Farfar gav ett ståtligt bröllop för dem i Hälsingborg den 9/3 1894. Danska krigsmakten lät representera sig. Bland bröllopsgästerna märktes Farfars kompanjon Johan Heinrich Hoffmann.

*

Min Far var vaken och intresserad av allt som rörde vetenskap, teknik, näringsliv och politik. Han var icke vad man kallar sällskapsmänniska. Han smakade icke alkohol i någon form och intresserade sig icke för mat, kläder eller nöjen. Han hade en asketisk läggning och en helt igenom sober livsstil. Han var naturmänniska, främst styv ornitolog. Han var även en utmärkt fågelteknare. Han var road av spel och kunde en massa. I min barndom spelades vira, ett komplicerat och om det skall spelas väl svårt spel. Senare kom bridge på modet. Ehuru han icke var sällskapsmänniska på traditionellt sätt, var han det på ett annat. Han kunde språka med var och en av sina gäster på dennes eget område.

*

J. G. Gunnerson avled i Lysekil 1948 och begravdes på Lysekils Kyrkogård vid Åkerbräcken. Han ligger jordad under ett unikt gravmonument, som han 1903 byggde över min Mor.

J. G. Gunnerson följdes till graven av sina stenhuggare. Stenhuggare buro kistan.

Konsul Gunnersons grav på Lysekils
Kyrkogård vid Åkerbräcken

8

A. P. Gunnerson associerar med sig omfattande granitintressen

Familjerna Gunnerson, Smith och Petersen samverkade i granit. Det är en mycket omfattande sak. Av dessa tre familjer försålda stenhuggeriföretag kommo sedan att sammanföras i två stora fusionsföretag, Skandinaviska Granit Aktiebolaget med Skandinaviska kreditaktiebolaget bakom och Aktiebolaget Förenade Granitindustrier med Svenska Handelsbanken bakom.

I Skandinaviska ingick från familjen Petersen Halmstads Stenhuggeri A.B., från familjen Smith Karlshälls Stenhuggerier och från familjen Gunnerson Aktiebolaget Gunnersons Stenhuggerier och Svensk-Tyska Granitaktiebolaget. Härtill kom försäljningsbolaget Aktiebolaget Västkustgranit, som Gunnerson och Petersen, med tre fyllnadsnamn, startat och hade gemensamt.

I Förenade kom ingenting från Smith eller Petersen men från Gunnerson kom Aktiebolaget John Freeman & Sons Stenhuggeri-aktiebolag.

Vi skola nu följa först familjen Smith och sedan familjen Petersen.

Familjen Smith. Samarbetet mellan A. P. Gunnerson och L. O. Smith är talat om i kapitel 6, vari nämndes att L. O. Smith 1889 tillfölje hjärtattack beslöt sig för att helt lämna graniten och överlåta sina personliga stenhuggerier på yngre sonen, ingenjör Carl Gustaf Smith. Namnet Karlshäll kommer från ett lantställe, som L. O. Smith hade utanför Stockholms dåvarande stadsgräns. Det hette Carlshäll. Dess park hörde till Stockholms vackraste.

Karlshälls Stenhuggerier hade stenbrott på många ställen. Huvudfyndigheten var Sternö, där en egendom låg, som C. G. Smith fått av sin far. Den var på den tiden värd 75.000 kronor och avkastade enligt L. O. Smiths uppgift årligen kr 12.000.

Karlshälls Stenhuggerier ombildades 1898 till aktiebolag med C. G. Smith som direktör. Bolaget kallades Aktiebolaget Karlshälls Stenhuggerier. Aktiekapitalet var 530.000 kronor. Detta bolag inköptes 1906 av Skandinaviska Granit Aktiebolaget i Göteborg. Detta företag kom emellertid följande år i svårigheter och Karlshäll måste träda i likvidation. Nytt bolag bildades 1909 med tyska intressenter, Siemens Erben, som var ett holdingbolag för den stora Siemens-koncernen. Namnet ändrades till Aktiebolaget Karlshälls Granit-industri. Aktiekapitalet blev 125.000 kr. Direktör blev Djürke Viëtor.

År 1898 började köpmannen i Karlskrona Fredr. Holmquist med stenhuggeri och arbetade upp en ganska stor röresle. Han hade även skeppsrederi i mindre omfattning. Han sålde sin firma till Karlshäll med förbehåll, att han själv skulle bli direktör för Karlshäll. Viëtor måste rymma fältet och han begav sig till Sydamerika. Holmquist dog 1913. Chef efter honom blev Bror Eklund, som tillträdde sin tjänst hösten 1914. Han var gruvingenjör och kom från Baku. Under kriget råkade bolaget i lägervall. År 1919 kom Alfred Svensson, chef för ett granitföretag utanför Gunnerson-gruppen, till Karlshäll. 1923 köptes bolaget av den tyska Linz-koncernen tillika med Skandinaviska Granit Aktiebolaget. Administrationen sammanslogs med Skandinaviska, men Karlshäll kvarstod som självständigt före-

tag. Viëtor, som nu kommit tillbaka från vistelsen i Sydamerika, blev 1923 chef för Skandinaviska och Karlshäll.

Familjen Petersen. Firman Nic. Petersen Jun. i Flensburg, Schlesvig-Holstein grundades 1804 av Nicolay Petersen, f. 1780, och började med rederi och handel med byggnadsmaterial, särskilt järnvaror och takskiffer. År 1885 förvärvades Hjelmedal i Bohuslän och firman började därmed syssla med svensk granit.

Nicolay Petersen efterträddes av sin son Peter Joachim Petersen (1831—1917). Det har icke varit flera innehavare än dessa två. Det stora avståndet mellan generationerna berodde på, att Peter Petersen var yngste son i Nicolay Petersens andra gifte.

Av Peter Joachim Petersens söner blev Otto Franz Sophus Petersen (född i Flensburg 1870) direktör för Skandinaviska Granit Aktiebolaget och Kuno Theodor Petersen (född i Flensburg 1875) disponent i samma bolag, medan en tredje broder Nicolay (Nico) Petersen (1864—1905) tjänstgjorde som prokurist i Flensburgfirman.

I första kapitlet är talat om huru Nic. Petersen Jun. förvärvade Halmstads Stenhuggeri Aktiebolag och satte igång med en stark expansion. Genom förmedling av Nic. Petersen Jun. förvärvade Halmstad-bolaget 1904 utav Aktien Gesellschaft Bornholmer Granitwerke ensamrätten för Sverige och Norge av en patenterad stenklyvningsmaskin, för vilken nämnda firma ägde patenträtten. Sedan maskinerna provats i Söndrum beslöt bolaget att på gården Rixö vid Hjelmedal i Bohuslän bygga en anläggning på 50 maskiner. För att få det erforderliga rörelsekapitalet bildades hösten 1905 Skandinaviska Granit Aktiebolaget i Göteborg, vilket övertog Halmstads Stenhuggeri Aktiebolag. Året efteråt köpte Skandinaviska såsom nämt Karlshäll.

Den från Amerika år 1907 utgående världskrisen ledde till så svåra förluster för Skandinaviska, att rekonstruktion blev nödvändig. Densamma inleddes 1908 och slutföljdes året därpå. Hela aktiekapitalet övergick i svenska händer, Otto Petersen fick lämna chefskapet och han begav sig till Buenos Aires. I hans ställe kom C. Hj. Setterberg. Disponent blev Kuno Petersen.

Setterberg var stadsfullmäktig i Göteborg samt ordförande i Kontoristföreningen. Av kontorsfolket insattes han i Riksdagens andra kammare. Han lämnade posten som Skandinaviskas direktör våren 1911 och efterträddes av Olof Andersson, f. 1867. Denne hade

varit kamrer i Stockholms spårvägar och bl.a. även haft plats i Reinholdska bageriet i Stockholm. Han stannade i Skandinaviska till sommaren 1923 och blev senare kassadirektör i Larsson, Seaton & Co.

År 1923 köpte såsom förut nämnt den tyska Linzkoncernen Skandinaviska och Karlshäll och tillsatte direktör Djürke Viëtor (1872—1940). Linzkoncernen bestod av två bolag: Bazalt A. G. Linz an Rhein samt N/V Hollansche Bazaltine Tegel Fabriek, Rotterdam.

År 1931 trädde Viëtor tillbaka och efterföljdes samma år av direktör Carl Ivar Sjöstrand (f. 1881). Denne hade varit kamrer i Skandinaviska 1905—31. År 1935 avvecklades de tyska intressena och bolaget köptes detta år av Carl Sjöstrand i förening med Skandinaviska Banken. Sjöstrand avvecklade 1944 sitt engagement.

Tyska styrelseledamöter under tiden 1923—1935 voro Curt Ritgen, Major ausser Dienst, född i Münster 1876, samt Ernst Eggemann, född 1888. Ritgen var meddirektör till Viëtor och Eggemann till Sjöstrand.

Carl Sjöstrand hade i företaget en tvillingbror, som var kassör. Han hette i förnamn Ernst.

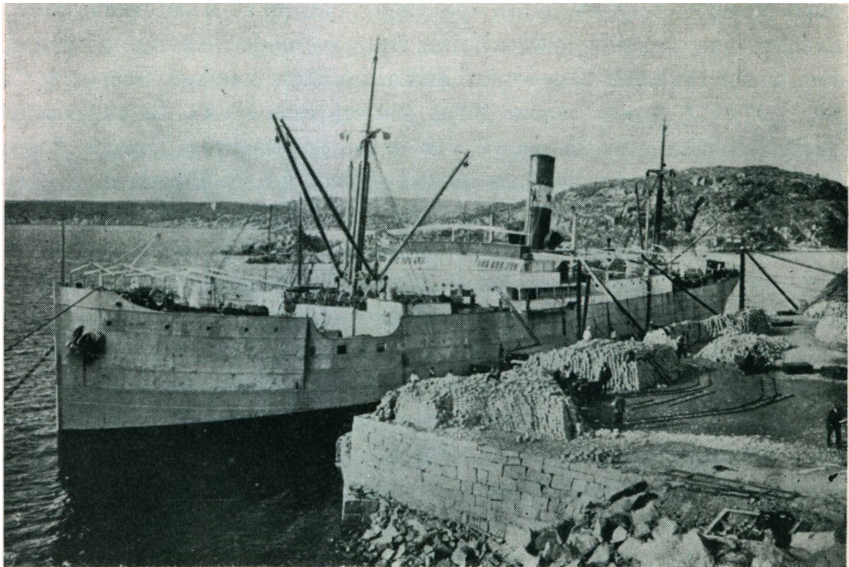
*

Under dessa omändringar måste Kuno Petersen lämna sin post som disponent i Skandinaviska. Han trädde då i underhandlingar med direktör Aron Andersson i Svenska Emissionsaktiebolaget. Dessa förhandlingar resulterade i att Emissionsbolaget under bemedling av Konsul Gunnerson våren 1917 köpte firma J. & A. Nielsen, omnämnd i första kapitlet, och den 1 juli 1917 bildades Aktiebolaget Niensens Stenhuggerier i Göteborg med Kuno Petersen som direktör. Aktiekapitalet var 500.000 kr. Ytterligare företag tillköptes undan för undan och namnet ändrades till Aktiebolaget Förenade Granitindustrier.

9

Sjötransporternas rationalisering

Det finnes ett samband mellan järnvägs- och hamnbyggande å ena sidan och sjöfart och varvsrörelse å den andra. Järnvägsbyggandet stimulerade produktion och handel, vilket ökade behovet av båtar. Härigenom fingo varven uppsving och det ökade tonnaget krävde

Valbodalen's lastplats

Ägare: Svensk-Tyska Granitaktiebolaget

större och nya hamnar. Sjöfarten blev ett komplement till järnvägs-
väsendet, de moderna linjerederierna kunna betraktas såsom järnväg-
arnas förlängning.

I Danmark skedde en enhetlig finansiell planläggning genom Privat-
banken under C.F. Tietgens ledning. Dennes verksamhet som finansiär
av järnvägar och hamnbyggande är berättat om i del I så långt A.P.
Gunnerson beröres. Tietgen grundade även rederi, varv och ett tele-
grafbolag, allt i stor skala.

I Sverige byggde Staten stambanenätet och tog hand om tele-
grafen, medan rederierna och varvsrörelsen upparbetades, resp. ny-
grundades av enskilda.

A.P. Gunnerson-koncernen har, bortsett från smärre undantag
gällande kusttrafik inom landet, icke haft andra egna fartyg än som
varit behövliga för driften av vattenbyggnadsföretagen och stenhugge-
rierna eller därmed sammanhängande uppgifter, såsom inspektions-
båtar.

De Gunnersonska granitfirmorna jämte med dem associerade företag ha haft en mycket stor granitexport, vilket medverkat till sjöfartens allmänna utveckling. A. P. Gunnerson & Son hade en rederiavdelning med timechartrade ångbåtar, vilka gingo i skytteltrafik mellan stenhuggerierna i Bohuslän och vissa utländska destinationshamnar för granit. Denna trampfart bedrevs länge med utländskt tonnage men övergick i stor utsträckning till svenska kölar. En kapten Lundgren, till vilken jag nedan återkommer, samt vissa skeppsmäklare sökte härvid förbindelse med min Far.

Granitexportens betydelse för sjöfartens uppsving går icke att få närmare kännedom om utan tillgång till rederiernas arkiv. Av Sveriges officiella statistik kan följande inhämtas:

Statistiken på granitexport går tillbaka till 1875, från vilken tid exportens värde redovisas. Först från 1907 redovisas jämväl tontal. År 1875 utgjorde värdet av den totala granitexporten Kronor 473.000. År 1885, då A. P. Gunnerson började organisera sin granitkoncern, var värdet av granitexporten 1.680.000 kr, år 1895 hade värdet växt till 5.261.000, år 1905 till 12.802.000. Första gången tonnaget redovisas, 1907, var granitexporten 837.000 ton. Största granitexporten före det första världskriget var 1913 med 1.176.000 ton och 15.765.000 kronors värde.

För sjöfartens utveckling har graniten såsom utfrakt varit av långt större betydelse än det genomsnittligt uträknande fraktnettot pr ton angiver.

*

I det följande skall tecknas en kort översikt över de moderna svenska linjerederiernas tillkomsthistoria så långt A. P. Gunnerson-koncernen beröres.

Den moderna svenska sjöfarten har sin upprinnelse hos Gustaf II Adolf, som den 1 maj 1627 lämnade privilegier till det i Göteborg den 14 juni 1626 bildade Svenska Södersjökompaniet för sjöfart på transoceaniska marknader. Willem Usselinx, stiftare av Holländska Västindiska kompaniet, sökte intressera Gustaf II Adolf för ett hela världen omspännande kompani. Tillfölje kriget i Tyskland fick Konungen icke tid att realisera en dylik plan. Efter hans död tog Axel Oxenstierna upp saken och anlade med hjälp av Usselinx Sveriges besittning i Nordamerika, Nya Sverige, vid Delawareflodens mynning. Första expedi-

tionen utgick från Göteborg 1637 med fartygen Calmare Nyckel och Fågel Grip. Fartygen återkommo till Sverige i början av 1639.

Den 14 juni 1731, jämnt 105 år efter Södersjökompaniets tillkomst, gav Regeringen privilegier till Svenska Ostindiska Compagniet att driva handel på orter öster om Godahoppsudden. Detta kompani fick en genomgripande betydelse för sjöfart, varvsrörelse och utrikeshandel.

1814 blev handeln på Ostindien fri och sjöfarten kom i ett nytt läge. Rederirörelsen kom för lång tid framåt att i övervägande utsträckning drivas av handelshus, som i första hand fraktade sina egna varor men även kunde åtaga sig transport för andra.

Samuel Owen byggde 1816 den för Sveriges vidkommande första för fartygsbruk avsedda ångmaskinen. Den insattes i en målarbåt. Den betraktades som trolleri och båten fick härav namnet »Stockholmshäxan».

En lång dragkamp mellan maskindrivna båtar och segelfartyg började. Sveriges första ångbåtsrederi är Hallands Ångbåtsbolag, som bildades 1850. Det drev kustfart och satte även in en linje på Fredrikshavn. 1840 öppnade engelsmannen John West Wilson linje mellan Hull och Göteborg. 1870 bildades de svenska ångbåtsrederierna Thule på traden Göteborg-London och Svithiod till skotsk hamn. Vid ungefär samma tid tillkom ångbåtsrederiet Götha med trafik på belgiska och franska hamnar. Det senare företaget övertogs av firman Jonsson, Sternhagen & Co och har haft mycket stora granit-skeppningar.

Sveriges störste skeppsredare var på 1890-talet John E. Olson. Han kan sägas vara den moderna svenska sjöfartens portalgestalt. Framlidne styresmannen för Göteborgs Sjöfartsmuseum, Kapten Olof Traung, har på ett mycket förtjänstfullt sätt skrivit en monografi över honom. Den heter »De stora skeppens redare. Berättelsen om John E. Olson, hans liv och verksamhet». Traung har haft tillgång till John E. Olsons skeppsredarearkiv, vilket arvingarna överlämnat till Sjöfartsmuseet, ävensom andra handlingar av betydelse i sammanhanget. Vidare har han tjänat hos John E. Olson såsom styrman och befälhavare och har senare i livet samarbetat med honom i kommittéer och styrelser. Traung skriver om John E. Olson: »Hans intresse och arbete för den svenska sjöfartsnärings utveckling i allmänhet och den svenska sjömansutbildningen i synnerhet under

den tid han hade sina många seglande skepp ute på haven äro av så säregen art, att de icke få falla i glömskans mörker, . . .»

John Edvard Olson (1849—1937) var son till Coopvaerdiekaptenen och skeppsredaren Benjamin Olson. Denne var från Svarteborgs socken i Bohuslän, blev borgare i Uddevalla, varifrån han överflyttade till Göteborg, där han grundade en skeppsrederirörelse i Majorna.

Jag kände John E. Olson mycket väl och råkade honom ofta under de sista åren av hans levnad. Genom mitt långa äktenskap med en av hans dotterdöttrar kom jag att stå honom och hans livsverk nära.

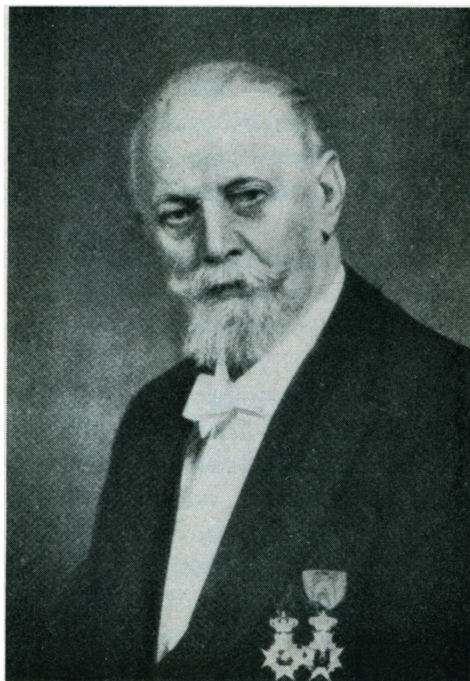
I den minnesrika Skeppsredaregården i Majorna och i hans sommarhem Villa Fjordhem i Arendal har jag ofta hört John E. Olson tala om gamla tider. Ända in i höga ålderdomen behöll han sitt utomordentliga minne. Han tycktes känna till alla världens hamnar, redare, båtar, befälhavare, havsströmmar och vindar och jag vet icke allt. I allt som gällde sjöfart var han en levande encyklopedi.

John E. Olson var en rikt begåvad, högt bildad, eminent duglig man. Han förstod att med massiv saklighet förena en fångalande framställning. Han var storvulen och samtidigt godmodig, skämtsam och trevlig. Han var en briljant talare och en genomförd man. John E. Olson var i bästa mening en *grandseigneur*.

*

John E. Olsons ställning som Sveriges störste skeppsredare övertogs av Axel Broström. Vaktombytet ägde rum 1898. Tvåa blev generalkonsul Axel Johnson i Stockholm. Dennes insatser ligga utom ramen för denna skrift, då något samband med A. P. Gunnerson icke föreligger. Axel Johnson grundade de svenska linjerederierna på Sydamerika och Nord-Pacific. För uppkomsten av hans rederirörelse har granit icke haft någon betydelse, då han som utfrakt själv hade järn (Avesta).

Axel Broström (1838—1905) var född i Kristinehamn, där hans far var stadsfiskal. Fadern dog, då Broström var tre år gammal, och efterlämnade en bekymmersam ekonomisk ställning. Då modern gick bort, var Broström sexton år och han och hans syskon fingo

JOHN E. OLSON
vid 85 års ålder

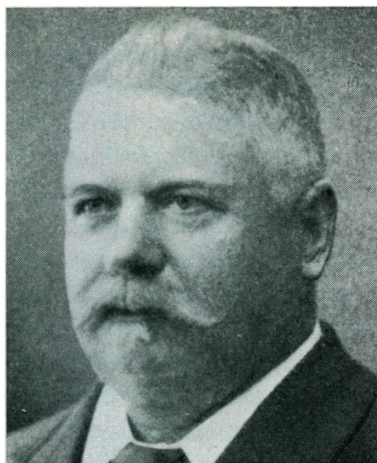
nu klara sig själva. Broström slog sig ut som bromsare på den 1850 invigda järnvägen Sjöändan — Kristinehamn. Det var till en början en hästbana, ibland användes även oxar. Då banan större delen lutade mot Kristinehamn, krävdes stor försiktighet med bromsningen, så att tågsättet icke spårade ur.

1861 fick Broström anställning på en mekanisk verkstad i Kristinehamn, därefter i ett handelshus, som exporterade järn. Här avancerade han till faktor och hade hand om järnets inskeppning, varigenom han blev bekant med bruksägarna. Av en av dessa fick han låna till att köpa en 18 lästers vännergaleas vid namn Mathilda. Detta var 1865. Året innan hade han gift sig. Hans hustru hette Mathilda Olsdotter och lär ha haft stor betydelse för den Broströmska rederikoncernens uppkomst. 1870 köpte Axel Broström sin första

AXEL BROSTRÖM

W. R. LUNDGREN

ångbåt och 1880 sitt första järnfartyg. 1882 flyttade han till Göteborg, där han snart blev god vän med John E. Olson.

Axel Broström hade två söner, varav den äldre drunknade 1874. Hans yngre son, Daniel (Dan), (1870—1925) genomförde en utomordentlig expansion och gav Broström-koncernen världsdimension. Dan Broström omkom genom en bilolycka.

*

Wilhelm R. Lundgren (1856—1914) var smålänning från Söderåkra församling i Kalmar län, där fadern var kyrkoherde. Söderåkra är en gammal sjöfararebygd med varvstradition. På Lundgrens tid lågo sjömansgårdar runt om och från kyrkan hade man utsikt över Kalmarsund. Lundgren var icke road av läsning utan ville gå till sjöss. Det var icke vad fadern tänkt sig, men han hade icke något val, då det gick dåligt för Lundgren i skolan.

På sjön fann Lundgren sitt rätta element, han tillägnade sig en utmärkt sjömansutbildning och avlade före tjugu år sjökaptensexamen med ett av de vackraste betyg som förekommit vid svensk navigations-skola. Han fick anställning i Svithiodbolaget och avancerade till förste styrman på ångaren »Hermod».

Ovanför Lindholmens varv i Göteborg låg ett värdshus, som hette »Tuppen». I januari 1880 var »Hermod» inne för reparation vid varvet och en dag Lundgren satt på värdshuset och åt middag kom grosshandlare Justus A. Waller in. Då alla borden voro upptagna med undantag för en ledig plats vid Lundgrens bord, presenterade Waller sig och frågade, om han fick slå sig ned.

Detta blev Lundgrens lycka. Waller blev alldeles förbluffad över att en så ung man kunde vara så sjökunnig och beslöt att hålla utkik på honom. Waller hade stor trävaruaffär och var därmed stor befraktare. Han hade ett mindre rederi vid sidan av sin grosshandel och hade för avsikt att utöka rederiverksamheten, om han kunde finna någon lämplig man att samarbeta med. I Lundgren fann han den lämplige mannen. Han anställde honom som kapten och år 1888 fick Lundgren komma med, då Waller bildade Rederiaktiebolaget Concordia. Härmed fästes uppmärksamheten ytterligare på Lundgren och han blev intimt lierad med disponenten på Gamla Varvet i Göteborg, G.D. Kennedy. Denne spelade bakom kulisserna en stor roll i Göteborgs dåvarande sjöfartsvärld och hade lika goda förbindelser i finansiella kretsar, bl.a. satt han som styrelseledamot i ett av Dickson-företagen och han tillhör stiftarna av Göteborgs Handelsbank, där han blev ordförande.

Med Kennedys hjälp kunde Lundgren 1900 bilda sitt första rederiaktiebolag. Det hette Nike och kan betraktas som moderföretag till Rederiaktiebolaget Transatlantic. Kennedy och Walter Dickson gingo med Lundgren som styrelseledamöter.

1902 bildade Lundgren Sveriges första moderna transoceaniska linjerederi, Svenska Sydafrikalinjen; 24/9 1904 gick första turen ut. Båten hette »Kratos» och var på 5.600 ton och linjen möjliggjordes genom utökning av Nikes aktiekapital, varvid familjen Dickson tecknade det mesta. För anskaffande av ytterligare fartyg bildade Kennedy och Lundgren Rederiaktiebolaget Transatlantic, som 1907 upptog linjeftrafik på Australien. Nike upplöstes och dess tillgångar och skulder övertogs av Transatlantic, som därmed blev ett rederiföretag av internationella mått.

Jämväl Svenska Amerikalinjen är Lundgrens verk, ehuru linjen vid hans frånfälle 1914 icke ännu börjat. Vissa svårigheter uppstodo, då en fjärdedel av aktiekapitalet återstod att placera och fara förelåg, att de som redan tecknat kunde draga sig tillbaka i anledning av Lundgrens död. Genom samverkan mellan Kennedy, Dan Broström

och Lundgrens närmaste man ordnade sig saken på så sätt, att Amerika-linjen anslöts till Broströmskoncernen, medan Transatlantic förblev ett självständigt företag. Detsamma expanderade sedan betydligt och har i Göteborgs hamn byggt ett rederipalats nära Broströmskoncernens.

Kapten Lundgrens närmaste man och efterträdare har sålunda fullföljt den order hans framlidne principal gav honom nära nog på dödsbädden: "Keep the flag flying!"

Lundgren avled under ett besök i London. Hans stoft hemfördes med ångaren »Balder», vid vars ankomst till Göteborg stora ceremonier ägde rum. Sedan kistan nedsatts på en katafalk talade skeppsredare John E. Olson i egenskap av Sjömanna-Sällskapets ordförande och avslutade med följande ord om Wilhelm R. Lundgren: »Mätte det verk Försynen hjälpt honom att utföra länge fortsättas och förkovras och sena släkten minnas honom med tacksamhet och vördnad.»

10

A. P. Gunnerson - försök till personteckning

Att teckna A. P. Gunnersons personlighet överstiger min förmåga. Han var en mångfacetterad, rikt begåvad man.

En av A. P. Gunnersons närmaste medarbetare inom det småländska jordbruket har skildrat för mig sina minnen av honom från en mansålder i hans tjänst. Vad medarbetaren särskilt framhöll var, att A. P. Gunnerson var en gränslöst snäll man, aldrig sade han ett hårt ord till någon eller om någon. Sina förtroendemän valde han med omsorg och dessa arbetade i mycket stor utsträckning självständigt.

En dansk civilingenjör med jämväl klassisk bildning, en mycket flott man ur en av Danmarks rikaste familjer, sade till mig: Eder Farfar var en enkel man, men alla vi som haft förmånen arbeta under honom äro ense om, att han var oss alla överlägsen och att den bildning han tillägnat sig själv var vida förmer än vad vi studerade karlar förvärvat i våra skolor.

Vad A. P. Gunnersons rallare särskilt voro imponerade av var hans väldiga kroppskrafter. Han var en ur-småländsk rese. Härpå finnes bevis genom det s. k. drängalyft han presterat. Som jag nämnde

i förra delen (I 17) var A.P. Gunnerson dräng på sin fars gård tills han fyllt sexton år.

När drängar anställdes, så hade de att genomgå vissa prov och efter dessas utfall bestämdes lönen. Slutprovet var att lyfta en sten av viss storlek. Denna sten kallades »lyftesten» och sådana funnos på alla större gårdar och voro för rättvisans skull ungefär av samma storlek och form (formen var rullsten). Den som kunde taga stenen från marken, lyfta upp den i axelhöjd och sedan lägga tillbaka den på marken hade presterat »drängalyftet». Därmed var han »fulltaka», varmed menades, att han var fullt kvalificerad dräng och berättigad till högsta för dräng utgående löneförmåner.

Enligt folktron funnos övermänskligt stora och starka väsen. Dessa kallades jättar. I jättarnas värld tillgick det på samma sätt som i människornas, ehuru allt hade vida större proportioner.

I Finnveden hade man påträffat en sten, som såg ut som en lyftesten men vida större. Allmogen ansåg att detta var en lyftesten, som användes vid drängalyft i jättarnas värld. Den som kunde lyfta denna sten hade presterat det s.k. jättelyftet och visat sig vara likställd med jättarna.

I Finnveden funnos blott tre drängar, som kunde prestera jättelyftet. Den ene var Per i Ågård (A.P. Gunnerson), en annan var Johannes i Plattinge. Vem den tredje var har jag icke kunnat utröna.

Jag är mycket glad, att Smålands hembygdsrörelse, medan det ännu var tid, tog hand om jättarnas lyftesten. Den ligger nu på planen utanför Berga Hembygdsmuseum, Lagan, ej långt från A.P. Gunnersons gård Gunnersfors.

I mån av tid var A.P. Gunnerson med på sitt folks familjefester, i många fall stod han fadder åt barn. Av dessa barn kallades han för »gudfar» och han intresserade sig personligen för deras yrkesutbildning och framgång. Han gav minnesgåvor, då förhållandena så motiverade, alltid rejält med men ett undantag utan överdåd.

Undantaget var van Elzelings (I 39—40, 42, 45) måg von Olszewski. Denne berättade för mig, att då han gifte sig med Elzelings dotter, fingo de i bröllopspresent av Farfar en uppsättning praktpjäser av äkta guld. von Olszewski var den ende adelsmannen i A.P. Gunnersons inre krets.

A.P. Gunnersons äldste bror tillbragte sina sista år på Erikstad, där Farfar upplåtit åt honom torpet Alebo som boställe samt byggt

Lypstätt 18/3 1934.

Käre Erik:

När med den aftelade bouppteckningen
gör in min far. — Du får komma till besök
en Sandungare som för ömse värdet i bouppteckningen
med 200,000 kr. hvilken således störde på ca 1,200,000 kr.

Nyårsbrevi helningen

Din farfar -

Bevis om tilläggsbouppteckning efter A. P. Gunnerson

Berga Kyrkoråd har begärt tillstånd att i Berga Kyrka få upp-
sätta en minnestavla över A.P. Gunnerson. Denna fråga ligger i skriv-
ande stund (2/5 1962) under Kunglig Majestäts prövning.

*

Det grundläggande draget i A.P. Gunnersons karaktär var hans
känsla av ansvar för sitt folk, sin jord och sina djur. Det är min varma
förhoppning, att Finnvedens bebyggare för all framtid skall bevara
minnet av honom och främja hans livsverk.

11

A. P. Gunnerson och Fädernas Kyrka i Sveriges Land

A.P. Gunnersons äldste brors äldste son var liksom Farfar och
jag mycket intresserad av Finnvedens och vår ätts historia. Han
kände Farfar mycket väl och råkade honom ofta, då han bodde icke
så långt från Gunnersfors. Brorsonen har berättat för mig, att Farfar

var bergfast övertygad om att han var i besittning av en »spiritus», som ingrep med övernaturlig makt och styrde allt till det bästa.

Förutsättningen för att det skulle gå väl var emellertid, att A. P. Gunnerson icke skilde sig från den Gunnersonska ringen (till denna är knuten en legend, som jag här icke kan ingå på). Vid ett tillfälle, det var år 1900, hade A. P. Gunnerson förlagt ringen och då lät olyckan icke vänta på sig. Han byggde just då Kiviks hamn nära Simrishamn och medan ringen var borta utbröt en orkan, som slog sönder fångdammarna och vållade skador för 60.000 kr i dåtida penningvärde. När han lyckades finna ringen, bedarrade stormen. Sedan tog han aldrig av ringen mera och gjorde icke några flera förluster.

I dessa båda stycken är det fråga om två olika slag av folktro. I första stycket är det tro, i det andra övertro.

Ordet »spiritus» har i Finnveden använts i två olika bemärkelser, dels för en tjänande småande, dels för världsanden eller Högsta Väsendet. Spiritus i sistnämnda bemärkelse är en kompromiss mellan våra fäders gudasaga och kristen dogmatik. Att kristendomen kunde intränga och färga vår ursprungliga odling beror på att den gav en världsförklaring, som var absolut. Den lärde, att det fanns en övergud, för vilken själva asarna måste böja sig. Genom att framställa högsta väsendet antropomorft, integrerades vår gudavärld i den romerska kyrkan, vilket möjliggjorde för Rom att med hjälp av den canoniska rätten taga väldet även över det världsliga livet. Den kristna religionen krängdes som en tvångströja över vårt folk med början hos svearna.

Att svearna läto locka sig berodde på att de hoppades med den nye gudens hjälp göra större erövringar än de gamla gudarna kunde hjälpa dem till. Utbredningen av den kristna tron och utvidgningen av svearnas rike gick hand i hand. Emellertid hade de danska vikingarna samma uträkning och detta är upprinnelsen till det tusenåriga kriget med Danmark.

Den Heliga Skrift är grundvalen för A. P. Gunnersons arbetare-rörelse och för hans liv och verksamhet överhuvud. I den Bibel, som han fick då han var 16 år gammal av sin Mormor och som jag talade om i förra delen (I 17), har han skrivit in, att han lovat sin Mormor att aldrig lämna Den Heliga Skrifts grundvalar.

Vid sammanbrottet på Westhorja kunde A. P. Gunnerson icke taga med sig den stora bibeln, formatet är 25 × 19 × 10 cm. Han

lämnade den då till Farmor, som tog den med sig då hon flyttade tillbaka till sin fars gård, Bäck. På Den Heliga Skrifts grundvalar utmejslade Farmor sin själ till en nära nog fulländad personlighet. På sin ålderdom brände hon sin korrespondens med Farfar och överlämnade hans Bibel, hennes käraste skatt, till mig.

I Bibeln låg två bokmärken. Då jag läste igenom de båda uppslagen, fann jag vad som burit henne genom alla de bittra åren efter skilsmässan, vad som för henne varit livsgrunden. Farfar gifte om sig, Farmor gjorde det icke, ehuru hon vid skilsmässan var ung. På ena uppslaget, 1 Kor. kap. 7, verser 10 och 11, står:

»Men dem giftom bjuder icke jag, utan Herren: Hustrun skilje sig icke ifrå mannen.

Skils hon ock ifrå honom, så blifwe ogift, eller förlike sig med mannen igen. Och mannen öfvergifwe icke hustuna.»

På andra uppslaget står: Esaia kap. 40, vers 8 och kap. 41, vers 10:

»Höet torkas bort, blomstret förwissnar; men vår Guds ord blifwer ewinnerliga.»

»Frukta dig intet, jag är med dig; wik icke af, ty jag är din Gud: jag styrker dig, jag hjälper dig ock, jag håller dig wid magt, genom mine rättfärdighets högra hand.»

Farmor hade samma religiösa syn som sin far, förut nämnde kyrkovärden Johannes Johannesson. Dennes grund var Bibeln, dr Martin Luthers två katekeser och Svebilii förklaring. Olof Svebiliius (1624—1700) var ärkesbiskop och Karl XI:s närmaste rådgivare i kyrkliga frågor. Den förklaring, som han utarbetade över Luthers lilla katekes, antogs 1689 och gällde till 1810. Även sedan betraktades den i Finnveden som nyttig läsning och ärkebiskop Svebiliius åtnjöt där ett ofantligt anseende.

*

Som nämnts i förra delen är A. P. Gunnersons bibel tryckt på N. M. Lindhs Boktryckeri i Örebro 1839. Jag har haft nöjet tala härom med Sveriges förmodligen störste bibelsamlare, komminister Eskil Hellman. Denne har haft vänligheten göra en undersökning i frågan och meddelar mig resultatet i skrivelse av den 22 februari i år. Han skriver bl.a.

»I Ur skilda portföljer — Literärt Album, Beckmans Förlag 1893, finns på sid 12 en artikel om Firman Lindh etc. av Harald Wieselgren. Vidare förekommer i Nerikes Allehanda den 5 dec. (nr 284) 1952 sid 14 en artikel om Nils M Lindh.

Själv har jag uppgifter om bibelupplagor från dessa officiner för följande år: 1801, 1810, 1811, 1827, 1834, 1839, 1849 och 1858, av vilka de flesta om icke alla ingå i min samling.»

Högrestånden hade sina skolor och sina bibliotek, men för allmogen var Bibeln och Tro enda vägen till samklang med den utom-sinnliga, stärkande och uppbyggande makt, vilken människan enligt kyrkofadern Augustinus måste finna för att övervinna hjärtats oroliga sökande och komma till frid.

Det gives två frälsningsvägar, tro och vetande. Den förra kan icke fungera utan den senare men väl omvänt med den reservationen att tänkandet ytterst vilar på postulat. Dessa äro att uppfatta såsom trosformer av filosofisk natur.

Om det uppstår spänning mellan tro och vetande, så är det fel på endera eller båda. Det är prästerskapets sak att sörja för att spänning icke uppstår. I den mån det icke kan detta, har det förlorat sitt *raison d'être*. Folkbokföringen kan ordnas på annat sätt.

I stort sett måste vi med tacksamhet vitsorda, att Sveriges protestantiska prästerskap väl ryktat sitt värv fram till första världskriget. Sedan gick det icke längre och kan icke gå längre ur kristen synpunkt, ty vi stodo bevisligen inför en ny världsbild, som i relation till det gamla tänkandet innebär en scenförändring. Att i detta läge framhärda i konventionell teologi är att förväxla Grunden och Avgrunden och förlägga kyrklig samling till fel ställe.

För att förstå i vilket läge vi befinna oss måste vi betrakta vår jord och dess varelser *sub specie æternitatis*.

Av det västerländska tänkandets båda portalgestalter lärde Sokrates frälsning genom vetande och Kristus frälsning genom tro. Dessa principiellt oförenliga åskådningar bragtes genom den Kantska filosofien till en länge fruktbar symbios.

Transcendental-filosofien kartlade medvetandets tänkta gränser och rutade in tankeformerna såsom aprioriska kategorier. Det förnimbara ombyggdes med en metafysik fotad på stjärnrymden över oss och samvetet inom oss. Det kristna tänkandet hade nått sin jordiska fulländning.

På Kant byggde den tyska militärfilosofien den eskatologiska strategien. Den tyske generalstabschefen Generalfältsmarskalk Greve Alfred von Schlieffens uppmarschplan mot Frankrike inleder den bibliska apokalypsen. I början av augusti 1914 satte sig de kejsartyska arméerna på marsch mot nya himlar och en ny jord. I Slaget vid Marne mötte den kristna religionen och den kantska filosofien sitt öde. Innehörden av vad som kallats »Undret vid Marne» är det empiriska beviset mot monoteism och förnuft. Därmed skedde en förskjutning. Liv blev död, en ohygglig katastrof, men när man lugnat sig fann man, att den fasta punkt Archimedes behövde för att rubba jorden var funnen, vi kunna kalla den dödspolen.

Det andra världskriget är byggt på Friedrich Nietzsche. Det är inverterad strategi. Tyskarna sökte finna en livspol liksom de funnit dödspolen. Det gick icke men de funno det mänskliga medvetandets verkliga gränser.

*

Vi få icke lämna Statskyrkan och vi få icke lämna Den Heliga Skrifts grundvalar. Den allmänna försumpningen har emellertid nått det stadium, där Reformationens fatalier äro försuttna. Endast en hela vårt väsen omfattande nyskapelse kan, för att använda ett för min Farmor kärt ord, gå hem.

Vi måste då först ha klart för oss, att judafolkets historia är Bibelns budskap ovidkommande, detsamma gäller skapelseberättelsen och annat som utgives som materiella fakta. Det centrala i Bibeln är det allmänmänskliga, miljön är oväsentlig, ehuru hitills betydelsefull.

Vad vi nu skola göra är att på Bibelns grund skriva en ny textbok, en Svensk Bibel. Judafolkets historia skola vi ersätta med vår egen, en skapelseberättelse som är kongruent med den nya världsbilden kan skrivas med bibehållande av Bibelns märgfulla språk.

Ordet präst måste bort, det har magiskt ursprung. I stället vill jag som sammanfattande ord helt enkelt sätta kyrkolärare. Jag vill bibehålla den kyrkliga hierarkien. Liturgien skall ändras i samma takt som församlingen blir mogen för en helt ny trosbekännelse.

Korset skall bort som frälsningssymbol. I Korsets tecken har aldrig någon blivit frälst. Korset är symbol för vanmakt och där-

med oförenligt med västerländskt väsen. I vilket tecken människan skall segra kan inom ramen för denna skrift icke ens beröras. Under den långa övergångstid som kräves skall Kyrktuppen, här symbol för Väckelsen, ersätta Korset. Över hela landet måste snarast korsen borttagas och ersättas med Kyrktuppar. Om dessa givas en skämtsam form, så behöver det icke vara något fel. De få dock icke göras abstrakta. Man måste utan reflektion kunna se vad det är.

Den kristna religionen är i *européiskt* kulturliv en definitivt lämnad passage. Endast den som inser detta kan komma vidare. Kyrkan får icke skiljas från Staten. Den kristna religionen skall skiljas från Kyrkan. I stället för kristen bekännelsekyrka skall fädernas kyrka i Sveriges land bliva en svensk folkkyrka. Vi måste gå sekulariseringens väg för att komma fram till helheten, totalitetens enda alternativ i den värld vi nu gått in i.

Vi stå inför en kopernikansk omvälvning av religionen. Gud är icke en yttre Gud, Gud är en inre Gud.

På religionens väg i antydd riktning kunna vi samverka med de övriga nordiska folken och realisera målsättningen i den danske skalden Carl Ploughs dikt »Norden», varur jag citerar följande strof:

»Atter de Skilte
Bøier sig sammen,
Engang i Tiden
Vorder de Eet;
Da skal det frie
Mægtige Norden
Føre till Seier
Folkenes Sag!»

12

A. P. Gunnerson-koncernen — grunden för morgondagens européiska samhälle

Vi ha sett, huru A. P. Gunnerson byggde upp sin koncern ur djupet av det ursmåländska fylkeskonungariket Finnvedens själ. Då han hade bakom sig ett eget folk med egen historia, blev hans koncern mera än en ekonomisk skapelse, den blev ett *samhälle*. Detta

samhälle har haft stor betydelse för Nordens försvar i första världskriget och gjort en genomgripande insats för den svenska och danska arbetarörelsens inkanalisering i lagliga former och dess fredliga inriktning. Härtill kommer vad A. P. Gunnerson-koncernen gjort för det svenska och danska näringslivets förkovran.

Allt detta ledde till en sådan anspänning av krafterna överallt, där A. P. Gunnersons ande verkade, att man icke orkade mera, då han var borta. Efter hans död sackade Finnveden ihop som en ballong som luften går ur. Huru man än manövrerade och kastade ut barlast, tappade farkosten oavlatligt höjd. Finnveden gick i träda och detta återverkade på Danmark och därifrån på Norge. A. P. Gunnerson synes ha räknat med denna möjlighet, ty han började som vi sett på 1890-talet bygga upp ett potentiellt repliområdet för Finnveden i Bohuslän.

Världens läge av idag är djupt allvarligt. Bokstavligen en världskatastrof hotar. Nu får det icke fortgå på detta sätt längre. Sverige måste ingripa. Vad vi skola göra är att målmedvetet gå in för att sanera den europeiska odlingen.

Det mänskliga tänkandets historia är fram till Slaget vid Marne i första världskriget vanföreställningarnas historia. Den nya världsbild, som från denna tid växer fram, är genomgripande olik den gamla. För att vi skola kunna spela en roll i morgondagens Europa motsvarande våra förutsättningar måste nationens krafter omdisponeras. Våra riksstånd växte fram såsom den tidens bästa form för arbetsfördelning. Av dessa fyra stånd äro präster och borgare slutlevade stånd. De ha icke mera någon funktion att fylla. Adeln är vital men de speciella insatser som den kan göra landet som adel äro så begränsade, att det är helt uteslutet för adeln att återkomma som riksstånd.

Jag har utarbetat ett förslag till reviderat ståndssystem, men kan icke i detta sammanhang ingå härpå i vidare mån än att av de historiska stånden blott allmogen återkommer, varvid jag emellertid lagt in Adeln som kärsektion i den nya Bondeståndet. Det vidare radikalt nya blir att varje svensk undersåte själv får välja stånd. Vissa regler måste emellertid följas. Ståndens antal skall bliva sju, varav sex beslutföra och det sjunde blott rådgivande.

I dagens Sverige är Småland det starkaste landskapet och det är därifrån förnyelsen skall komma. För att det skall kunna ske måste

den förestående översynen av länsindelningarna börja i Småland. Sedan skall man icke fortsätta med andra landskap genast utan avvakta och se vilka erfarenheter som vinnas i Småland.

Vad som måste ske och det snarast möjligt är följande:

1. Jönköpings län ändras till Jönköpings och Finnvedens län. Det historiska Finnveden har aldrig nått upp till Vättern. Det lilla stycke, som fattades, måste jämte Jönköpings stad nu läggas till. Vidare måste södra Halland läggas till Finnveden.

2. Sunnerbo härad flyttas från Kronobergs län till Jönköpings och Finnvedens län. Blekinge lägges under Kronobergs län och namnet ändras till Kronobergs och Blekinge län.

3. Kalmar län fortbestår med eventuellt påkallade justeringar.

Även i kyrkligt hänseende måste en ändring ske i Finnvedens administration. Jag har haft dessa frågor uppe i min korrespondens med biskopen i Växjö stift, dit Finnveden hör, Teologie Doktorn Elis Malmeström. I mitt brev av den 27 febr. 1961 frågade jag rent ut: »Får jag räkna med Eders Högvördighets stöd att ändra Växjö stift till FINNVEDENS OCH VÄXJÖ STIFT?» Biskop Malmeström svarade härpå i brev av den 3 mars 1961:

»Sedan mer än 800 år har de svenska stiften uppkallats efter den plats, där domkyrkan varit belägen. Det är en regel utan undantag. Den fick sin särskilda betydelse, när domkapiteln kom till. Första gången Växjö stift för eftervärlden skriftligen ger sig till känna är när biskop Balduinus i Lund vid besök hos metropolitankyrkan skriver sig Ep/iscopus/ Wex/ionensis/. Sedan dess har namnet stått fast. Skulle stiftet ha ett dubbelnamn, borde Varend vara med, eftersom det gamla stiftet uteslutande bestod av Varends härader. Finnveden hörde på den tiden till Linköpings stift. Det lades till Växjö stift 1555.

Jag anser det därför otänkbart med ett annat namn på stiftet än det av ålder brukade och överallt hävdvunna.»

I anledning av biskop Malmeströms synpunkter måste jag verka för att Finnveden utbrytes ur Växjö stift.

Finnveden måste bilda eget stift. Detta skall heta Berga stift. Berga kyrka skall bliva detta stifts domkyrka. Den av danskarna 1565 härjade och förstörda Berga Stad, som Biskop Henrik i Linköping år 1279 fick privilegier på av konung Magnus Ladulås skall återställas och bliva stiftsstad. Berga stift får icke sammanfalla med Jönköpings och Finnvedens län utan skall sammanfalla med det historiska Finnveden.

Konsulinnan Fru IDA GUNNERSON
född Norberg
Författarens Mor

Stora uppgifter vänta oss. Stora krav ställas på oss. Vad som kräves av oss är ingenting mindre än att vi inom de gränser vi ha göra Sverige till en Andens stormakt, ett Världens salt. Den väg vi ha att gå anvisades oss av en av det svenska tänkandets största gestalter, Esaias Tegnér, med orden:

»Den svenska äran bröt sig nya banor
i tankens obesökta land.»

Källor

Systematiskt insamlade uppgifter om A. P. Gunnerson från personer, som stått honom nära. — Av mig till initierade utsända frågeformulär, vilka vederbörande ifyllt så långt de kunnat. — Av mig upptecknade intervjuer med initierade.

Företagsarkiv. Släkthandlingar. Privatkorrespondens.

Erik G. Gunnerson: Släkten Gunnerson (manuskript 1934).

Erik G. Gunnerson: Fältväbelen Carl Petter Norbergs avkomlingar (manuskript 1934).

Erik G. Gunnerson: Granitgruppen A. P. Gunnerson & Son. Tillika med en introduktion i Den svenska granithanteringens historia och problem (manuskript 1945, utarbetat för internt bruk).

Östbo och Västbo domsagas arkiv, Värnamo.

Erik G. Gunnerson: Väg- och vattenbyggaren A. P. Gunnerson, Göteborg 1961.

Gabriel Anrep: Svenska Adels ättartavlor, I—IV, Stockholm 1858, 1861—62, 1864.

F. U. Wrangel och Otto Bergström: Svenska Adels ättartavlor ifrån år 1857, I—11, Stockholm 1897, 1900.

Erik Åkerhielm: Svenska Gods och Gårdar, I—II, Stockholm 1930.

Sveriges officiella statistik.

Statens offentliga utredningar 1939: 11 Handelsdepartementet. Betänkande och förslag rörande befrämjande av avsättningen av den svenska stenindustriens produkter. Avgivet av 1937 års Granitutredning. Stockholm 1939.

Thor Andersson: Sveriges granitindustri, Stockholm 1911.

Walter Sjölin: L. O. Smith. Brännvinskung och socialreformator. Stockholm 1948.

Olof Traung: Kapten Ljunggren, Göteborg 1944.

Olof Traung: John E. Olson. De stora skeppens redare, Göteborg 1946.

Olof Traung: Dan Broström, Göteborg 1948.

Handel över haven. En bok om Elof Hansson, Göteborg 1959.

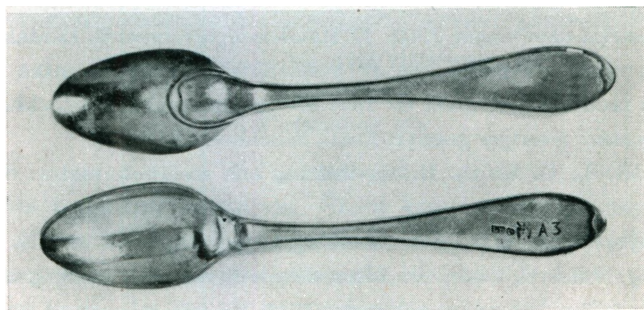
Nordisk Familjebok, andra upplagan.

Norstedts Uppslagsbok, femte upplagan.

Tenkanna

från ätten Gunnersons urgård, Åby Ågård, höjd 27 cm, bottenens diameter 16½ cm
Årsbokstav saknas. Dylrika började användas i Sverige för tenn 1694.
för guld och silver 1759

Silverskedar

från A. P. Gunnersons fädernehem på Åby Ågård.
Skedens längd 14 cm. Årsbokstav A 3 (1807)

Namnregister

- Algot, 56.
Ancher, Michael 56.
Andersen, Niels 40, 42.
Andersson, Aron 61.
Andersson, arrendator Bäck 36.
Andersson, J. L. 54.
Andersson, hustru 48.
Andersson, Johan i Skog 37.
Andersson, Karl, Bäck 32, 36, 37.
Andersson, Olof 60.
Andersson, på Berget 54.
Andersson, Svante 53.
Archimedes 76.
Arngrim Rese 34.
Augustinus 75.
Balduinus, biskop 79.
Banzell & Co 52.
Bargum, C. J. 52.
Bazalt, A. G. Linz an Rhein 61.
Beckmans förlag 75.
Bengt i Åby Agård 34.
Bildt, D. A. G., friherre 42.
Bismarck, Furst Otto von 41.
Bissmarck, Carl 21.
Bissmarck, Fr. E 21.
Blix, Abr. 19.
Blomsholms Stenhuggerier 15.
Bohuslänska Granitkompaniet 15, 54.
Boije, Carl 35.
Bornholmer Granitwerke Aktiengesellschaft 60.
Brandt, Friedrich 53.
Branting, Hjalmar 25.
Bratt, Bröderna 53.
Brosten, Aktiebolaget 54.
Broström, Axel 65—67.
Broström, Dan 67, 68.
Broströmskoncernen 69.
Bryth, Arvid 55.
Carlsdotter, Inga Ulrika (Ulla) Västergården Bäck 32, 36.
Carlsdotter, Maria Christina 36.
Carlsdotter, Sara 36.
Carlsdotter, Johanna 36.
Carlsdotter, Elisabet Vilhelmina 37.
Carlsson, Johannes Sörgården Bäck 32, 36.
Carlsson, August i Bårestorp 36.
Carlsson, Anders i Vaggeryd 36.
Carlsson, Claes i Nöthult 36.
Carlsson, Alfred i Vaggeryds kvarn 32, 36
Carlsson, Carl Jonas Tolf 36.
Casse, Fritz 34.
Chiappa, Carlo, prof. 5.
Christian IX 7, 9, 39, 40.
Christensson, Anders 52.
Concordia, Rederiaktiebolaget 68.
De Forenede Stenhuggerier 15.
De Förenade Stenhuggerierna A.B. 15.
Den Danska Entreprenörföreningen 71.
Dickson-företagen 68.
Dickson, Walter 68.
Drachmann, Holger 56.
Dückerhoff & Wiedmann 50.
Eklund, Bror 59.
Eggemann, Ernst 61.
Ehrensverd, Albert Greve 42.
Elzelingen van 70.
Ericson, Nils Friherre 13, 20.
Eriksson, Johan, Fågelfors 39.
Estrup, J. B. S. 7, 9, 39, 40, 41.
Feddersen 52.

- Ferm, Johan 54.
 Flodquist & Co 53.
 Fredberg 14.
 Freeman, John & Sons Stenhuggeriak-
 tiebolag 49.
 Freeman, John, Sons & Cy, Ltd. 49.
 Fröjd, Anders 54.
 Förenade Granitindustrier, Aktiebola-
 get 15, 22, 53, 54—58, 59, 61.
 Gad, Julius 19.
 Gamla Varvet 68.
 Grahnqvist, Anders Magnus 37.
 Grill, major 49.
 Grimberg, Carl 43.
 Gudmundsson, Peter Hyltene 36.
 Gudmundsson, Peter Lekeryd 31.
 Gundessonn, Pedder 34.
 Gunnarson, K. L. 56.
 Gunnerson, Erik G. 55.
 Gunnerson, familjen 58, 59.
 Gunnerson, Ida 57, 80.
 Gunnerson, J. G. 17, 20, 45—57, 61,
 71—72.
 Gunnerson, Ulrika Lovisa Johannesdot-
 ter 3, 12, 28, 31—32, 34—36, 74.
 Gunnerson, gruppen 59.
 Gunnerson & Galsgaard 54.
 Gunnerson & Hoffmann 37.
 Gunnerson & Son, A. P. 52.
 Gunnersons Stenhuggerier, Aktiebolaget
 17, 50, 52—54, 58.
 Gunnesson, Gunne 34.
 Gunnesson, Hinric 34.
 Gustav II Adolf 3, 63.
 Gustaf Wasa 34.
 Gyllenspetz, Jonas, General 57.
 Gyllenspetz, Maria Gustafwa 57.
 Gyllenspetz, Mathias 57.
 Göteborgs Gatu- och Vägförvaltning 54.
 Göteborgs Handelsbank 68.
 Göteborgs Sjöfartsmuseum 64.
 Götha, rederi 64.
 Hallands Ångbåtsbolag 64.
 Halmstads Stenhuggeri Aktiebolag 21,
 58, 60.
 Hansson, Carl Oscar 15.
 Hansson, Elof 50, 51, 52.
 Hellman, Eskil 74.
 Henrik, Biskop 79.
 Henschen, Erasmus Gabriel 18.
 Herbert, greve Bismarck 41.
 Hessel, Carl Arthur 15.
 Hessel & Co 15.
 Hoffmann, Johan Heinrich 57.
 Hollandsche Bazaltine Tegel Fabriek N. V.
 61.
 Holländska Västindiska Kompaniet 63.
 Holm, Carl 20.
 Holmquist, Fredr. 59.
 Håman, Oskar 54.
 Hörman, Ernst 16.
 Ingrid Arvidsdotter 35.
 Ingrid, dotter till Bengt i Åby Ågård 34.
 Jarl, Johan 36.
 Jehander, Carl Johan 22, 23, 24, 25.
 Jehander, Severin 23.
 Johannes i Plattinge 70.
 Johannesdotter, Inga Justina 36.
 Johannesdotter, Maria Katrina 36.
 Johannesdotter, Johanna Karolina 36.
 Johannesdotter, Ulrika 36.
 Johannesdotter, Ulrika Lovisa, se Gun-
 nerson
 Johannesdotter, Emma Fredrika 36.
 Johannesdotter, Maja Lisa 35.
 Johannesson, Carl Isak Sörgården Bäck
 35, 36.
 Johannesson, Johan i Bro 28.
 Johannesson, Johan Peter Västergården
 Bäck 32, 36.
 Johannesson, Johannes Kyrkövärd,
 Norrgården Bäck 29, 31, 32, 35—36,
 74,
 Johannesson, Peter Alexander 28.
 Johannesson, Johan August Mellangår-
 den 32, 36.
 Johannesson, Anders Justus 28.
 Johansson, Johan, Bolmstad 37.
 Johnson, Axel, 65.
 Jonasdotter, Britta Stina 35.

Jonsson, Johannes 34, 35.
 Jonsson, Sternhagen & Co 64.
 Jäde & Co 52.
 Jönsdotter, Britta Katarina 35.
 Kant 75—76.
 Karl XI 74.
 Karl Johan 41.
 Karlshälls Stenhuggerier 44, 58, 59.
 Karlshälls Stenhuggerier, Aktiebolaget 59,
 Karlshälls Granitindustrier, Aktiebolaget 59.
 Karlsson, (C. J., Jehanders far) 23.
 Karlsson, Johan 32.
 Kennedy, G. D. 68.
 Kessel & Röhl 16, 22.
 Kjellsson, G 27.
 Knutsson, Lars 54.
 Kraak 19.
 Krebs, Christian August 15.
 Kröyer, Peter Severin 56.
 Kyhlberg, Johan 35.
 Lagerbjjelke, A. Friherre 28.
 Larsson, Alfred 54.
 Larsson, Seaton & Co 61.
 Leo, Delbrück & Co 16, 17.
 Leijonhufvud, Erik Friherre 42.
 Lena i Boarp 36.
 Lindholmens varv 68.
 Lindhs Boktryckeri, N. M. 74, 75.
 Linz-koncernen 59, 61.
 Lundgren, Wilhelm R 63, 67—69.
 Lundgren, Wilhelm Theodor 14.
 Lundholm, A. 29.
 Luther, Martin 74.
 Lyckeby Stenhuggeri 16.
 Lüttensee, Georg 15.
 Magnus Ladulás 79.
 Magnusson, Augusta 20.
 Magnusson, Carl 20.
 Malmeström, Elis 79.
 Mathisson, Jon 35.
 Mattsson, Johan Petter 13.
 Meijer 54.
 Mollén, John Gabriel 16.
 Mollén, Benjamin G. 16.
 Mollén, V. E. 14, 16, 17, 53.
 Molléns Stenhuggerier 52.
 Muhl, C. G. 27, 29, 31.
 Nerikes Allehanda 75.
 Nielsen, Carstin-Koch 14.
 Nielsen, J. & A. 14, 17, 61.
 Nielsens Stenhuggerier, Aktiebolaget 54,
 61.
 Nietzsche, Friedrich 76.
 Nike, rederi 68.
 Nilsson, August i Åsa 36.
 Nilsson, Axel, Doktor
 Nilsson, Johannes i Hov 37.
 Nilsson, Jöns 35.
 Nilsson, Karl i Hov 37.
 Nilsson, Karl Johan 54.
 Nilsson, S. G. 19.
 Nilsson, Thor 52.
 Norberg, Carl Petter 57.
 Ohlsson, Johannes 14.
 Olsdotter, Mathilda 66.
 Olson, Benjamin 65.
 Olson, John E 64—67, 69.
 Olszewski von 70.
 Owen, Samuel 64.
 Oxenstierna, Axel 3, 63.
 Palm, August 25.
 Persson, Johan i Bohult 36.
 Petersen, familjen 44, 58—60.
 Petersen Jun, Nic. 17, 21—22, 52, 60.
 Petersen, Kuno 15, 22, 52, 53, 58, 60, 61.
 Petersen, Nicolay 60.
 Petersen, Otto Franz Sophus 60.
 Petersen, Peter Joachim 60.
 Pettersson, Malkum 54.
 Plough, Carl 77.
 Reinholdska bageriet 61.
 Reinhold, F. W. 53.
 Reis 20.
 Riegen von 52.
 Ritgen, Curt 61.
 Ronneby Stenhuggeri 20.
 Rowan, F. J. 40.
 Rygaard, Dagmar 19.
 Rygaard, N. K. 19, 45.

- Schlieffen, Greve Alfred von 76.
 Schylander, Carl Johan 16, 19, 22.
 Schylanders Granitaktiebolag, Carl J. 22.
 Setterberg, C. Hj. 60.
 Siemens Erben 59.
 Siemens-koncernen 59.
 Sjögren, C. Herman 19.
 Sjölin, Walter 26.
 Sjöstrand, Carl Ivar 61.
 Sjöstrand, Ernst 61.
 Skandinaviska Banken 61.
 Skandinaviska Granit Aktiebolaget 21,
 52, 58—61.
 Skandinaviska kreditaktiebolaget 58.
 Skog, Jaen 35.
 Smith, familjen 58, 59.
 Smith, Carl Gustaf 44, 59.
 Smith, L. O. 20, 26, 43, 44, 47, 59.
 Sokrates 75.
 Stiernclou Lillienberg, G. 27.
 Sternö Stenhuggeri 45.
 Stork, Karolina i Skog 36.
 Strindberg, August 25.
 Strömer & Nilsson 50, 52.
 Strömman, Franz Otto 14.
 Sundberg, Axel, Borgmästare 53.
 Sundberg, Ruben 53.
 Svebilus, Olof 74.
 Svensdotter, Maja Lisa 35.
 Svenska Amerikalinjen 68.
 Svenska Emissionsaktiebolaget 54, 61.
 Svenska Handelsbanken 58.
 Svenska Ostindiska Compagniet 64.
 Svenska Sydafrikalinien 68.
 Svenska Södersjökompaniet 63, 64.
 Svensk-Tyska Granitaktiebolaget 52, 53,
 54, 58, 62.
 Svensson, August 37—39.
 Svensson, Rebecka 38—39.
 Svensson, Alfred 59.
 Swensson, Nils 28.
 Svergies Granitindustris Exportförening
 m.b.p.a. 53, 54.
 Svithiod, rederi 64, 67.
 Tegnér, Esaias 80.
 Thule, rederi 64.
 Tietgen, C. F. 40, 62.
 Transatlantic, Rederiaktiebolaget 68.
 Traung, Olof 64.
 Usselinx, Willem 63.
 Waller, Justus A. 68.
 Viëtor, Djürke 59—61.
 Wijkström, Gustaf L. 22.
 Wilson, John West 64.
 Wolff, F. H. 14, 18, 19, 22, 43, 44.
 Västkustgranit, Aktiebolaget 52, 58.
 Åslund, Elis 30, 46.
 Ørum, Doktorinnan 23.